

Hanula Gergely

Chrysostomos 14. János-homíliája

A János-homíliák jelentősége

Hanula Gergely református teológus, ógörög filológus, a Pápai Református Teológiai Akadémia docense. A cikk 2007-ben elkészült és 2009-ben megvédett PhD-disszertációjának átdolgozott részlete.

Chrysostomos hírnevét szónoki adottságának és keresztyéni elkötelezettségének köszönheti. Több mint 800 homíliája maradt fenn,¹ s ezek jelentős része az egyes bibliai könyvek lectio continuában történő felolvasásához fűzött magyarázatok.

Teológiai doktori értekezésemben Chrysostomos egyik kiemelkedően fontos művével, a János evangéliumához fűzött 88, átlagosan hat hasáb terjedelmű homíliával foglalkoztam, melyekben a teljes —általa ismert— jánosi szöveganyagot feldolgozza.² E homíliák jelentősége tehát részben a János evangéliuma szöveghagyománya szempontjából is kiemelkedő.³ Számunkra azonban e homíliák jelentősége sokkal inkább az ún. antiochiai exegézis módszereinek megismerésében rejlik. A jól elkülöníthető exegetikai részek, a nagy terjedelmű szöveganyag, az egységes hermeneutikai álláspont, melyet e homíliák tükröznek, megfelelő anyagot szolgáltatnak Aranyszájú exegézisének vizsgálatához.

A 14. homília retorikai felépítésével és a tipológiáról szóló exkurzusával méltó képviselője lehet e sorozatnak. Az 1600 éve elhunyt antiochiai egyház- atya homiletikai életművének olyan jellegzetes darabja ez, melynek elemzése során az olvasó bepillantást nyerhet a liturgikus közegben történő szentírás- értelmezés tartalmi és formai világába. Az elemzés során a Szentírás szövegét a (revideált) Károli fordítás szerint közlöm (amennyiben a Chrysostomos által használt szöveg nem tér el annak alapszövegétől vagy az általa adott értelmezés nem kíván meg eltérő fordítást), a patrisztikus szövegeket saját fordításban adom, mely —lehetőség szerint— szóról szóra követi a görög mondatok szerkezetét.⁴

¹ Vö. Wendy MAYER: *The homilies of St. John Chrysostom — provenance*. Roma, Pontificio Istituto Orientale 2005. 26.

² Újabban különös hangsúlyt kapott a János-homíliák —vagy az összeállításukhoz felhasznált kommentár— alapjául szolgáló János evangélium-szöveg kérdése. M.-É. Boismard nézete szerint a homíliák összeállításához felhasznált kommentár alapszövege egy ún. antiochiai János evangélium-szöveg, melyet később harmonizáltak a bizánci típusú szöveggel. Vö. M.-É. BOISMARD: „Problèmes de critique textuelle concernant le 4e Évangile (Importance de Jean Chrysostome)”, *Revue Biblique* 60 (1953) 347–371.

³ E téren fontos kutatások folytatók az École biblique et archéologique française de Jérusalem-ben a dominikánus Marie-Émile Boismard és Arnaud Lamouille. Lásd az általuk készített kritikai kiadásokat a következő jegyzetben.

⁴ A görög neveket a szövegben az akadémiai átírás szerint adjuk meg, vagy közismertebb a magyarosodott alakjában (pl. Vazul). A bibliográfiai tételekben viszont mindig a bevett latinos alakot közöljük.

A János-homíliák szöveghagyománya

Chrysostomos János evangéliumához írt homíliáinak teljes szövegéből nem készült kritikai kiadás.⁵ Az általunk használt szövegkiadás Migne 1863-as kiadása⁶ is csak az 1834-es ún. benedictinus szöveg újranyomása, mely még a „modern” kritikai szövegkiadás lachmanni alapelveinek leszögezését megelőzően került kiadásra.⁷

A corpus Chrysostomicumon belül a János-evangéliumához írt homíliák rendelkeznek a leggazdagabb szöveghagyománnyal. Harkins közel 140 kéziratról számol be,⁸ melyek szerinte két családra oszlanak, Boismard szerint inkább háromra,⁹ s amelyeknek a szövegkiadások csak töredékét dolgozták fel. Boismard, aki a Harkins által vizsgált 78-cal szemben jelentősen kisebb kéziratanyagot vizsgált,¹⁰ feltevése szerint a kommentár- és a homiletikai anyagot —a Zsidókhoz írt levélről szóló homíliákhoz hasonlóan, melyet Chrysostomos halála után egy Constanti(n)us nevű antiochiai pap állított össze—¹¹ egy ismeretlen kompilátor szerkesztette egybe, mégpedig traktátus formában (ehhez a rövidebb recenzióhoz tartozó kéziratok címirata nem *ὁμιλία*, hanem *λόγος*). E szerkesztés során egy —akár Tarsosi Diodórostól származó— János-kommentár részeit dolgozták össze Chrysostomos témájukban többé-kevésbé illeszkedő homíliáival.

A szöveghagyomány kapcsán felmerülő kérdéseket dolgozatomban a következőképpen kezelem: (1.) A dolgozat alapjául szolgáló János-homíliák szövegéből elsősorban az exegetikai résszel foglalkozom, melyet a legkevésbé érintenek a szövegkritika által felvetett kérdések. (2.) Az exegetikai (és a többi) rész vizsgált szöveganyagát a Migne-féle kiadás szerint használom, tekintettel az előző pontban foglaltakra és arra, hogy a jelen dolgozatnak nem tárgya az

⁵ Néhány homíliának a szövege elérhető már kritikai kiadásban is: *Hom.* 6, 16–23A és 8,11–13: M.-É. BOISMARD — A. LAMOUILLE: *Un évangile pré-johannique*. I. *Jean* 1,1–2,12. [Études bibliques n.s. 17–18] 2 vols. Paris, Librairie Lecoffre 1993. *Hom.* 23B–35. M.-É. BOISMARD — A. LAMOUILLE: *Un évangile pré-johannique*. II. *Jean* 2,13–4,54. [Études bibliques n.s. 24–25] 2 vols. Paris, Librairie Lecoffre 1994. *Hom.* 36–42. M.-É. BOISMARD — A. LAMOUILLE: *Un évangile pré-johannique*. III. *Jean* 5,1–47 [Études bibliques n.s. 28–29] 2 vols. Paris, Librairie Lecoffre 1996. E kritikai szövegkiadások azonban csak fenntartással használhatók, hiszen kimondottan azzal a szándékkal készültek, hogy belőlük egy az általunk ismert János evangéliumot megelőző szöveget rekonstruáljanak. Vö. a kiadás bevezetésében írottakat, ill. M.-É. BOISMARD: „Problèmes”. 347–371.

⁶ CHRYSOSTOMI *Homiliae in Joannem*. J. P. Migne (ed): *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*. Tomus 59. Turnholti. 1858–60. 23–482. [A János-homíliák a továbbiakban: *Hom.*]

⁷ Vö. P. W. HARKINS: „The Text Tradition of Chrysostom’s Commentary on John”, *Studia Patristica* VII (1966) 210.

⁸ Vö. P. W. HARKINS: *i.m.* 217. A kéziratok kérdéséhez ld. uo. 214–219.

⁹ Vö. J. TAYLOR: „The Text of St. John Chrysostom’s Homilies on John”, *Studia Patristica* XXV (1993) 172–173.

¹⁰ Boismard hét kéziratról beszél („A collation of seven manuscripts — six Greek and one Syriac”), de felsorolásában nyolc szerepel, vö. J. TAYLOR: *i.m.* 172–173.

¹¹ Vö. J. TAYLOR: *i.m.* 174.

értelmezett jánosi szöveg eredetének kérdése. (3.) A János-homíliákban található „kommentáryanag” szerzőségének kérdésével nem foglalkoztam, minthogy érdeklődésem nem annyira Chrysostomos személyére irányul, mint inkább az antiochiainak nevezett „exegetikai iskola” írásmagyarázatára, melynek ő képviselője. Ebből a szempontból nincs érdemi jelentősége annak, hogy a negyedik evangélium vizsgált értelmezése Chrysostomos vagy —Boismard föltevése szerint— Tarsosi Diodóros személyéhez köthető.

Exkurzus — Az exegetikai műformák alakulása a II–IV. században

A gnosztikus *Hérakleón* János evangélium-kommentárjának Órigenésnél fennmaradt 49 töredéke a II. század végére datálható, megelőzve az „orthodox” exegetikai alkotásokat. Amennyire a töredékekből megítélhető, nem terjedt ki az evangélium egészére, s nem is értelmezett minden egyes verset, mégis átfogó, s nem csupán válogatott néhány vers magyarázata. A kommentár sorról sorra követi az evangélium szövegét, tömör megjegyzést fűzve ahhoz, követve a görög irodalmi kommentárok formáját.¹²

A II–III. század fordulóján született *Sardesi Melitón* (Melito) húsvéti homíliája, mely az ünnepre, gyülekezet előtti elmondásra íródott ritmikus próza, az Exodus 12 értelmezésére alapozva.¹³ Magán viseli az ázsiai manírosság jellegzetes vonásait: a rövid periódusok közbeiktatását, anaforával, alliterációval, ismétléssel kapcsolva, halmozva a különféle retorikai eszközöket.¹⁴

M. Simonetti szerint igazán Hippolytossal vált a keresztyén exegézis önálló irodalmi műfajjá,¹⁵ aki a szöveget szakaszról-szakaszra idézve hozzáfűzi általában tömör értelmező megjegyzéseit.¹⁶ Ezzel ő is inkább a görög irodalmi kommentár formáját követi, semmint a philóni kommentárokat.

Az alexandriai milióben Philón hatása formai szempontból is sokkal meghatározóbb. Jóllehet *Kelemen* egész Szentírásra kiterjedő kommentárja, a Hypotyposeis elveszett, és Photios szerint nemcsak félreviszi az Írás értelmét, de ezt össze-

¹² Vö. M. SIMONETTI: *Biblical Interpretation in the Early Church. An Historical Introduction to Patristic Exegesis*. Transl. J. A. Hughes. Edinburgh, T. & T. Clark 1994. 18.

¹³ Vö. M. SIMONETTI: *Biblical Interpretation*. 26.

¹⁴ Melito: *De pascha* (P. Beatty 8 + P. Bodmer 13 + P. Oxy. 13.1600). (Magyarul: Szardeszi Melitón: „A Húsvétről”, in *Ókeresztény írók 8. A II. századi görög apologeták*. Szent István Társulat, Bp. 1984. 526–549.) A 100–112. sorok (a magyar fordítás 16. caputja, 528–529.) Izrael és Egyiptom sorsát állítják ellentétbe, anaforával felépített kolónokban, mely nemcsak a kezdő szóra vonatkozik, hanem az első tagban a rá következő névelőre is, a másodikban a szókezdő fosztóképzőre. Az ellentét első tagjában a sorvégi ragok rimelnek egymásra, a másodikban a szintagma felépítése ismétlődik minden sorban.

¹⁵ M. SIMONETTI: *Biblical Interpretation*. 27.

¹⁶ Vö. HIPPOLYTUS: *Commentarius in Danielelem*. Gyakran nem tipikusan írott szövegre valló érzelmi töltet jellemzi sorait: felkiáltások (gen. exclamationis formában), költői kérdések sora, stb. Például: I. 19. 2–3. vagy I. 10.5., stb.

vissza, válogatás nélkül és rendszertelenül teszi.¹⁷ Az tény, hogy Kelemen írásai sem tartoznak a könnyen olvasható szövegek közé, de azok tükrében Photios bírálata túlzottnak tűnik. A fennmaradt *Eclogae propheticae* szövege is arra mutat, hogy bár a címnek megfelelően válogatás, az egyes magyarázatok összefüggőek, jellegükben a korábbi, például Philón-kommentárookra hasonlítanak —eltekintve azok bőbeszédűségétől—, gyakran vitázó, esetenként párbeszédes jelleg is felfedezhető bennük, olykor kommunikatív többesben fogalmaz, érezhetően írásbeli a megfogalmazásmód.¹⁸

Órigenés exegetikai munkáit a következő formákba sorolhatjuk:¹⁹ a valamely könyv választott szakaszainak egymásután fűzött rövid értelmezései, a *scholionok*,²⁰ melyek a philóni *Quaestiones* mintájára íródtak;²¹ a szertartásokon elmondott prédikációk, a *homíliák*, melyek terjedelmükben és tartalmukban a főként műveletlen hallgatóság felfogóképességéhez igazított írásértelmezések; illetőleg a szöveg kimerítő értelmezésére törekvő, időnként terjedelmes kitérőket is tartalmazó, szintén philóni mintákat követő írásművek, a *kommentárok*.²²

Órigenés exegetikai homíliái²³ általában egy-egy könyv fontosabb részeit sorba vevő homília-sorozatok részei. E homíliák felépítését az értelmezett szöveg határozza meg, s nem a klasszikus szónoklattan szabályaira²⁴ vagy az élőbeszéd kötetlen formáira épül.²⁵ Ennek ellenére többnyire²⁶ valamiféle bevezetéssel kezdődik, melyben vagy az értelmezéshez felhasznált újszövetségi ígereszt idézi,²⁷ vagy például a próféta feladatáról,²⁸ az Írásnak a betű bolondságán túli, Istenhez méltó tartalmának megértéséről szól,²⁹ de ritkán enumeráció³⁰ vagy hasonlat is

¹⁷ Vö. *PHOTII Bibliotheca* 89a (codex 109)

¹⁸ Az ellenfél véleményének bevezetését ld. *Eclogae propheticae* 28,1; a magyarázat gyakran tömör, esetenként néhány szavas, ld. 43–44.

¹⁹ Vö. M. SIMONETTI: *Biblical Interpretation*. 40.

²⁰ Vö. például *ORIGENIS Scholia in Lucam* (fragmenta e cod. Venet. 28) PG 17,332.

²¹ Vö. például *PHILO: Quaestiones in Genesim* I. fr.72.

²² Ezek hasonlóak a görög filozófiai kommentárokhoz, vö. M. SIMONETTI: *Biblical Interpretation*. 40.

²³ Többnyire töredékesen vagy latin fordításban maradtak fenn, ezért a bemutatáshoz a 20 görögül fennmaradt Jeremiás-homíliát használtam fel. *ORIGENIS Homiliae in Jeremiam*. idézve: (homiliae 1–11) *ORIGÈNE: Homélie sur Jérémie*. Vol. 1. Ed. P. NAUTIN (Sources chrétiennes 232) Paris, Cerf 1976. 196–430; (homiliae 12–20) *ORIGENES Werke*. Vol. 3. Ed. E. KLOSTERMANN (GCS 29) Leipzig, Hinrichs 1901. 85–194. alapján.

²⁴ Bár Torjesen szerint Órigenés exegetikai homíliáinak a klasszikus chreia szolgált modellként, vö. K. J. TORJESEN: „Influence of rhetoric on Origen’s Old Testament homilies”, *Origeniana Sexta* (Leuven 1995) 13–26.

²⁵ Jóllehet Eusebios beszámol arról, hogy Órigenés homíliáit gyorsírók jegyezték fel, tehát nem írta le előre. Vö. *HE* VI. 36.1. Órigenés egy ízben maga is „extemporaneus sermo”-nak nevezi homíliáit, ld. *Homiliae in Leviticum* VIII.5. (GCS 29. 401.) Vö. még Éric JUNOD: „Die Homilien des Origenes”, in E. Mühlberg — J. van Oort (Hrsg): *Predigt in der alten Kirche*. Kampen, Kok Pharos 1994. 60.

²⁶ Éric Junod-tól származó adat szerint a homíliák kétharmadában van prolóógus. Uo. 61.

²⁷ Vö. *ORIGENIS Homiliae in Jeremiam* 9,1. vö. 16,1-ben Mt 4,18–21.

²⁸ Vö. *In Jeremiam* 10,1.

²⁹ Vö. *In Jeremiam* 12,1.

lehet.³¹ A homíliát mindig doxológia zárja, általában az 1P 4,11-ből (ὃ ἔστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν), mellyel lekerekíti az értelmezést.³² A doxológiát esetenként rövid parainézis előzheti meg.³³ Az epilógus helyén így általában egy tömör zárómondat áll. Castagno szerint Órigenés e homíliákban állandó sémát követ: a felolvasott igeszakasz tartalmának vázlatos áttekintése után tér rá a részletes értelmezésre, de már nem halad végig versről-versre, hanem csak a szöveg egy-egy kiválasztott részletéről szól.³⁴

A szövegek valamiféle párbeszédes kommentárra emlékeztetnek,³⁵ ahol az általánosan használt kommunikatív többest³⁶ gyakran váltják fel megszólító,³⁷ „kibeszélő” formulák,³⁸ ritkán egyszám első személyben is megszólal a szerző.³⁹ A témákat gyakran kérdéssel vezeti be,⁴⁰ de nem ritka a R 10,6-8 ritmikus prózájára emlékeztető rövid kérdés-felelet sem.⁴¹

Eusebios exegetikai munkássága egyrészt az evangélium történeti beágyazottságának bizonyítására és az evangélium bemutatására irányul,⁴² másrészt talá-lunk nála is kifejezetten exegetikai célú műveket is.⁴³ Az előbbieik közül a *Demonstratio evangelica* logikus rendben felépített mű, melynek főként II. és V–X. könyvei exegetikai tartalmúak,⁴⁴ melyekben az Ószövetség próféciait mutatja be kérdéskörönként és könyvenként sorbaszedve.⁴⁵ Az idézett szakaszt szövegkritikai megjegyzésekkel kísérve, tömör kommentárstílusban értelmezi, nem ritkán párbeszédes jellegű kérdés-felelet formában, de nem szólítja meg olvasóját. A *Quaestiones* leginkább a philóni mintára hasonlít inkább, mint az órigenési scholionok, levélformára emlékeztető személyes hangvételű kezdettel⁴⁶ vagy befejezéssel.⁴⁷

³⁰ Vö. *In Jeremiam* 8,1., vö. 18,1.

³¹ Vö. *In Jeremiam* 14,1 a tetet gyógyító orvosok.

³² A vonatkozó névmással kezdődő doxológiát mindig egy Jézusra utaló mondat előzi meg, vö. H. CROUZEL: *Les doxologies finales des homélies selon le texte grec et les versions latines*, hivatkozik rá: É. JUNOD: *i.m.* 48. jegyzet.

³³ Vö. *In Jeremiam*. 13,3.

³⁴ A. M. CASTAGNO: „Origen the Scholar and Pastor”, in M. CUNNINGHAM — P. ALLEN (eds): *Preacher and Audience*. Leiden, Brill 1998. 70.

³⁵ Ezt a jelleget erősítik az olyan szövegkritikai megjegyzések is, mint a 16.10-ben.

³⁶ Vö. *In Jeremiam* 5,5. „nemde azt mondjuk”, 6,2. „lássuk az elhangzottat”, stb.

³⁷ Második személyű megszólítás: vö. *In Jeremiam*. 5,17. „övezd fel magad ... és sírj és jajgass!”, 7,3. „és azt mondd nekik ...”; 12,2. „Látod ...?”; stb.

³⁸ Vö. *In Jeremiam* 5,2; 5,13; 7,1; 16,7 „De azt mondhatná valaki ...”; stb.

³⁹ Vö. *In Jeremiam* 7,1. „mert én meggyőződésem szerint azt mondhatnám ...”

⁴⁰ Vö. *In Jeremiam* 12,13. „Miért nem mondta ...?”; esetleg függő kérdésként: 12,5. „Lásd, az orvos is miként ...”, ld. még, 12,7.

⁴¹ Melyet idéz *In Jeremiam* 18,2-ben. Ld. még 7,3. „Mi az a hely? Találd meg azt!”.

⁴² Például a *Demonstratio evangelica*, a *Quaestiones evangelicae ad Stephanum*, a *Quaestiones evangelicae ad Marinum*, de akár ide sorolhatjuk az *Eclogae propheticae*-t is.

⁴³ Például *Commentaria in Psalmos*; in *Proverbia*; in *Isaiam*; in *Lucam*, stb.

⁴⁴ Hasonló ehhez a IV.16. is.

⁴⁵ Hasonlóan épülnek fel az *Eclogae propheticae* is.

⁴⁶ Vö. *Quaestiones evangelicae ad Marinum*. PG 22,937.

⁴⁷ Vö. *Quaestiones evangelicae ad Stephanum*. PG 22,936.

Kommentárjai kimért, tudományos hangvételű alkotások, fogalmazásmódjuk inkább leíró, sem a szerző nem jelenik meg, sem olvasóját nem szólítja meg, a megszokott párbeszédesség jelleg is teljesen eltűnik. A mondatok szépen fogalmazottak, de a szöveg megformálására nem fordít gondot, folyó tudományos próza.⁴⁸

Vazul exegetikai homíliái nagy felkészültségről tanúskodó ex tempore-prédikációk rövidke bevezetéssel és konklúzióval, Old szóhasználatával élve, a „hagyományos forma” szerint.⁴⁹ Hexaameron-homíliái viszont már a hagyományos forma ötvözését mutatják a klasszikus retorika szabályai szerinti arányos és jó elrendezéssel.

Tarsosi Diodóros katénákban fennmaradt néhányoldalas kommentártöredékeiről nehéz volna formai megállapításokat tenni. Annyi elmondható, hogy stílusában közel áll az eusebiosi száraz, személytelen hangvételű kommentárstílushoz. Tanítványa, *Mopsuestiai Theodóros* hozzá hasonlóan kevésbé díszes, száraz hangvételű kommentárstílusban ír.

*Alexandriai Cirill*nél a rabbik homiletikai módszerének visszatérését láthatjuk, gyakran kezdi a textustól eltérő, az értelmezés kulcsaként szolgáló más igehely értelmezésével prédikációit.⁵⁰

E három évszázad exegetikai tárgyú alkotásai meglehetősen szórt képet rajzolnak a műformáról. Nem csak a műformák közötti elhatárolás jelent nehézséget: scholion vagy töredékesen, idézetben fennmaradt kommentártöredék, esetlegesen homíliává átdolgozott komentár, vagy éppen egy traktátus exegetikailag fontos részlete. Ugyanígy eldönthetetlen sokszor, hogy egy eredetileg is problémakereső és -megoldó (προβλήματα και λύσεις) típusú kommentár vagy egy átfogó, versről-versre haladó értelmezés kivonata, vagy egy heretikusok által kicsavart hely apologetikus-polemikus helyesbítő értelmezés az, amelyet vizsgálunk. A szövegtörténet gyakran megtagadja kapaszkodót e kérdésekben.

Ami megállapítható, az az exegetikai műformák meglehetősen sokfélesége és rugalmas alakíthatósága és a keresztyénségen belüli szabad mozgása, függetlenül a szerző orthodox vagy heretikus hitvallásától, illetve módszertani elkötelezettségétől vagy mester-tanítvány viszonytól. Nincsen tehát előírt formája az értelmezésnek, az antikvitás műformák iránti rugalmatlansága mégis óvatosságra int.

Bevezetés a János-homíliákhoz

A homíliák formailag megfelelnek az exegetikai homíliák tárgyalt ismérveinek, jöllehet a kutatók között egyre inkább egyetértés alakul ki a tekintetben, hogy jelenlegi alakjukat legalább egy, de lehet, hogy több recenzió során nyerték el,

⁴⁸ Sajnos legtöbb kommentárjából csak töredékek maradtak fenn, a bevezetések és lezárások, melyek formai szempontból érdekesek lennének, hiányoznak.

⁴⁹ H. O. OLD: *The Reading and Preaching of the Scriptures in the Worship of the Christian Church. 2. The Patristic Age.* Grand Rapids Mich., Eerdmans 1998. 36.

⁵⁰ Vö. OLD: *i.m.* 115.

s ez a szerkesztés magába foglalhatta akár a homíliaforma kialakítását is, egy eredendően kommentárként megírt műből számos chrysostomosi homília para-inetikus részének felhasználásával.⁵¹

Az utólagos szerkesztés föltételezésének megerősödése mellett meg kell jegyeznünk, hogy számos olyan részlet található e homíliákban, melyek az elhangzásuk körülményeire vonatkoznak, s amelyek alapján a korábbi kiadások előszavában⁵² mint ténylegesen elhangzott homíliákat mutatták be a közreadók. Bár a szöveg nem utal elhangzásának pontos időpontjára és helyszínére, a kiadók egyetértének abban, hogy Antiochiában hangozhatott el, s az első Korinthusi levélhez írt 7. homília hivatkozása, valamint a Máté-homíliásorozat feltételezett elsődlegessége alapján valahol 390 és 398 közé kelteznek.⁵³

A homíliák elhangzásának körülményeiről nem sokat tudunk. Általában úgy említi az előző szakaszt, illetve az ahhoz fűzött homíliát, mint amelyet az előző napon hallottak,⁵⁴ ugyanakkor a 25. homília prooimionjában azt mondja: „mert nem mindennap, hanem csak azt kérjük, kétszer egy héten figyeljete arra, ami elhangzik ...”⁵⁵ A Chrysostomos többször hivatkozik arra, hogy a Szentírás szövege a homília előtt már elhangzott,⁵⁶ és hogy azt magyarázat (ἐξήγησιν) követi,⁵⁷ illetve hogy az értelmezés során (szakaszonként) ismét elhangzik az értelmezendő szöveg.⁵⁸ Folyamatosan olvassák az evangéliumot,⁵⁹ perikópákra osztva,⁶⁰ s ez a beosztás a hallgatóság előtt ismert. Rendszeresen kéri is őket, hogy előre olvassák el és gondolkodjanak rajta,⁶¹ mert így hasznosabb lesz számukra a tanítás,⁶² vagy legalább rendszeresen járjanak el és hallgassák meg az ott elhangzókat.⁶³

⁵¹ Vö. J. TAYLOR: *i.m.* 174.

⁵² Lásd főként a benedictinus kiadás és a Migne-féle kiadás előszavát!

⁵³ W. MAYER: *i.m.* A helyszínre vonatkozóan különösen 287–288. és 305; a datálás: Tillemont 394-re teszi a *Hom* 34-ben említett földrengés alapján, ld. 61; Montfaucon 390 és 395 közé, ld. 96–97; Stilling 388–389. közé, ld. 121; Lietzmann keltezés nélkül, ld. 168; Bonnsdorf cáfolva a 394-es keltezés jogosultságát 391-re teszi, ld. 178–179, ezt veszi át Baur, ld. 207–208; és Quasten is, ld. 223–224.

⁵⁴ *Hom.* 8.α PG 59,65. „Semmi sem gátol meg abban, hogy ma is visszatérjünk ugyanazokra a szakaszokra, mivel tegnap a tanítások részletezése nem engedte meg, hogy a felolvasottak végére járjunk”, vö. *Hom.* 11.α PG 59,77; *Hom.* 19.α PG 59,120. „Világossá vált ez számunkra tegnap is, de a ma felolvasottakból is megtudhatjuk”, stb.

⁵⁵ *Hom.* 25.α PG 59,147.

⁵⁶ *Hom.* 7.α PG 59,61.

⁵⁷ *Hom.* 5.β PG 59,55.

⁵⁸ *Hom.* 23.α PG 59,139; vö. *Hom.* 57.α PG 59,311; ill. *Hom.* 62.α PG 59,341.

⁵⁹ *Hom.* 58.δ PG 59,320. „Mert nem ma ezeket, holnap pedig más könyveket olvasunk, hanem mindig ugyanazokat, és folyamatosan.”

⁶⁰ *Hom.* 62.α PG 59,341. Chrysostomos is ezt a terminust használja: ἰδωμεν ἄνωθεν τὴν περικοπήν.

⁶¹ *Hom.* 11.α PG 59,77. „A hét első napján, vagy szombatoként is, az evangéliumok felolvasásra kerülő perikópáját, ezt ezen napok előtt ki-ki otthon kezébe véve üljön neki, és olvassa el figyelmesen!”

⁶² *Hom.* 32.γ PG 59,187.

⁶³ *Hom.* 58.δ PG 59,320. „Mert ha valaki pontosan (ἀκριβῶς) eljárna ide, ha otthon nem is olvassa el, de idefigyel az itt elhangzókra, elegendő akár egyetlen év is arra, hogy jártasságot szerezzen.”

1. ábra. Aranyszájú Szent János görög nyelvű homíliáit tartalmazó kódex lapja az Athos-hegyi Dionysios-kolostorból (MS 70., Kr.u. 995).

A homíliák nyelve koiné-görög (ld. 1. ábra), az exegetikai rész szóanyaga döntő többségében egyezik az Újszövetség szóanyagával, eltérés egyfelől a hallgatóság életmódját leíró, másfelől a szöveg retorikai elemzéséhez tartozó részekben található. A homíliák szöveganyagának jelentős részét bibliai idézetek és allúziók teszik ki, melyek újszövetségi része —jelenlegi formájában— a bizánci szövegtípus, ószövetségi része pedig a LXX, ill. a Theodotion-féle fordítás szövegének ismeretét tükrözi. (Amint az életrajzi adatokból kiderül, nem tudott héberül, így a kiadásokban az idézetek mellett alkalmanként feltüntetett LXX jelölés megtévesztő, minthogy az olvasónak azt sugallja, hogy a többi idézet valamilyen héber szövegen alapulna.)

A vizsgált homíliák következetesen ugyanazon, általában jól felismerhető részekből épülnek fel. Az egyes homíliák, éppúgy, mint az egész homília-sorozat, valamilyen *prooimion*nal kezdődnek, melynek feladata nagyjából egyezik a klasszikus retorika által megfogalmazott szereppel: a hallgatóságot figyelmessé tenni, illetve a megértésre képessé tenni akár érzelmek felkeltése, akár a gyönyörködtetés által.⁶⁴ Esetenként a hallgatóság felfogóképessége és az ügy összetettsége között közvetít például a téma felvázolásával. Ez a prooemium csak ritkán marad el, de esetenként egészen lerövidül, s csak néhány mondatra szűkül. A prédikációra való odafigyelés visszatérő témája a prooimionoknak, de az *attentum conficere* feladatát Chrysostomos szívesen hátrítja hallgatóságára is, gyakran egyszerű felszólítással.⁶⁵

A prooimiont egy rövid átvezető mondat fűzi a homília exegetikai részéhez, melyben a „most” (vũv), az „itt” (ἐνταῦθα), a „jelen” (τὸ παρόν) kifejezések, ill. a „tehát” (οὖν) kötőszó jelzi a felolvasott evangéliumi szakaszhoz való visszatérést.⁶⁶

A homíliák következő egysége a versről versre idézett szöveg és annak magyarázata (*exegetikai rész*), melyben gyakran találunk olyan részeket, ahol csak parafrazeálja a bibliai szöveget. Ezekben a részekben alig találunk Biblián kívüli szavakat, és a János evangéliumában ritka etikai részek kivételével szigorúan tartózkodik a moralizálástól, de általában még az adott szövegrész alkalmazását is kerüli.

A felolvasott evangéliumi szakaszt az exegetikai részben tagmondatonként, mondatonként, esetleg mondatfüzérenként idézi, majd változó terjedelmű magyarázatot fűz hozzá, melyet ἐξήγησις-nek nevez.⁶⁷ Az exegézis hossza rendkívül tág keretek között mozog: nem ritka az egy-két mondatos „scholion” sem, de például a prológus nyitómondatáról négy teljes homíliát mond. Az exegetikai rész hosszát pedig hallgatósága figyelméhez szabja, ahogy a 13. homíliában olvashatjuk is: „*Kívánjátok, hogy folytassuk még? Vagy elég volt ennyi? Én úgy vélem.*” Ennek a változó erősségű figyelemnek köszönhető talán a homíliák rendkívül eltérő terjedelme.

Az exegetikai rész stílusa eltér a prooimion, illetve a parainézis stílusától. Azok díszesebb, szónoki kidolgozottságával ellentétben itt a beszéd díszítésére szolgáló eszközök alkalmazása elsődlegesen a megértésnek van alárendelve, a mondatok szerkesztése is egyszerű, lényegre törő. Számos az exegézishez szükséges technikai kifejezést használ, melyeknél nem is törekszik a szóismétlés elkerülésére. A bibliai szöveg parafrazeálásában, a szavak fölcserélésében

⁶⁴ Principium/prooemium ld. QUINT. *Inst.* 4.1.5; CIC. *Inv.* 1.20. — A homíliák hármas felosztása nem egyértelmű, számos kutató csak két részre osztja őket, nem választva külön a prooimiont az exegetikai résztól, ld. például F. M. YOUNG: *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture*. Cambridge, Cambridge University Press 1997. 249. vagy J. TAYLOR: *i.m.* 172–175.

⁶⁵ *Hom.* 50.α PG 59,277; vö. még *Hom.* 21.α PG 59,127; *Hom.* 57.α PG 59,311; stb.

⁶⁶ *Hom.* 37.α PG 59,207; *Hom.* 50.α PG 59,277; *Hom.* 57.α PG 59,311; *Hom.* 58.α PG 59,315; *Hom.* 64.α PG 59,355; *Hom.* 77.α PG 59,414; *Hom.* 81.α PG 59,437.

⁶⁷ Pl. *Hom.* 5.β PG 59,55.

sem esztétikai, hanem az a gyakorlati szempont vezérli, hogy a szöveg értelméhez minél közelebb vezesse hallgatóságát.

A szövegértelmezés módszereivel dolgozatomban részletesen foglalkoztam,⁶⁸ de annyit előre kell bocsátanom, hogy a rabbinikus irodalomból és alexandriai Philóntól is ismert kérdés-felelet formájú szövegmagyarázat kedvelt eszköze Chrysostomosnak. A kérdések itt nem pusztán a szöveg szerkezetét meghatározó

⁶⁸ Chrysostomos exegézise aligha írható le egyetlen vagy néhány jól körülhatárolható vonással. Hermeneutikailag Istennek az emberi gyarlósághoz való alkalmazkodásának (συγκατάβασις) tana, tartalmilag a Krisztus kettős természetéről szóló tanítás melletti elkötelezettsége határozza meg. Módszertanilag pedig az a szabadság, amellyel a nagyhírű rétor a különféle értelmezési technikákat használja, a zsidó—görög eszköztár szinte valamennyi kellékét otthonosan alkalmazva. Dolgozatomban az általa használt terminusok szerint próbáltam bemutatni.

Az ἁκολουθία az értelmezett textus szövegében a mondatok összefüggését, logikus egymásra következőségét, az elbeszélés, ábrázolás menetét írja le. E módszer lényege, hogy az ellentmondónak látszó szakaszban meg kell vizsgálni a kifejezéseket, a Szentírás törvényszerűségeit, a beszélő személyét és az okokat, a beszélő célját és a hallgatók befogadóképességét és sok más ilyet, mint például az idők és helyek és a hallgatóság véleménye, s ne kapaszkodjunk a lecsupaszított szavakba, mert így kifacsart értelemre jutunk, amiként azt az eretnekek teszik. Vö. *Hom.* 40.α PG 59,229. — Ez a használat megfelel a retorika ἁκολουθία-fogalmának, de jelentősen eltér attól a filozófiai megközelítéstől, amely például Nüsszai Gergely írásai oly jellemző. (Vö. Jean DANIELOU: „Akolouthia chez Grégoire de Nysse”, *Rev. Sc. Rel.* 27 [1953] 219–249.)

Chrysostomos exegézisének másik jellemző vonása a typosok felfedése általi tanítás, melyek által könnyebben jutunk közelebb az igazsághoz (ἀλήθεια, amely egyszersmind a typosban elővételzett 'megvalósulása') (vö. *Hom.* 17.α PG 59,109). Neki minden, ami ószövetségi, typosa annak, amit Krisztus tanít (vö. *Hom.* 54.α PG 59,294.), ezzel figyelmeztetve a kettő rokonságára (vö. *Hom.* 27.β PG 59,158–159; *Hom.* 85.γ 463.). Chrysostomos az οὐκ ἄπλως kifejezéssel általában arra hívja fel a figyelmet, hogy a Szentírásban leírtak egyrészt nem véletlenül történtek meg, hanem célzottan (vö. *Hom.* 13.α PG 59,87; ld. még *Hom.* 20.α PG 59,123; *Hom.* 15.α PG 59,97; stb.), másrészt —és ez a gyakoribb— a leírás nyelvi megformálása nem esetleges, a szóban forgó kifejezés nem fölöslegesen áll a szövegben (*Hom.* 6. PG 59,62; *Hom.* 17.β PG 59,110; *Hom.* 36.α 203), hanem a mondanivaló pontos megértését szolgálja, hogy elkerülhessük a félreértéseket (vö. *Hom.* 6. PG 59,62; *Hom.* 58.α PG 59,315).

Szívesen alkalmaz olyan eszközöket, melyek szabad teret biztosítanak az értelmezőnek, például a tetszőlegesen kiválasztott hasonlítás pont és ellentét révén, ráadásul a szöveg ilyen irányú bővítése tág teret kínál az érzelmi befolyásolásra is. Ennek szakaszai lehetnek a „nem (azt) mondta”, „ehelyett”, vagy a scholionokból jól ismert „azaz”, a „csaknem azt mondva ezzel”, stb.

Terminológiához nem köthető, mégis fontos a kérdések hermeneutikai szerepének felismerése és alkalmazása, mely az antiochiai hagyományban kedvelt „Problem-kommentar” szövegkezelésének alkalmazása Chrysostomos János-homíliáiban. Nem tekinti azonos fontosságúnak a szöveg minden részét, hanem azt keresi, „mi az az elhangzottakban, amit kutatnunk kell?” (*Hom.* 21.α PG 59,127).

Chrysostomos parafrázáló hajlamát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Esetenként kötőszók utalnak az átfogalmazásra, máskor azonban csak a szentírási szöveg biztos ismerete segít felismerni, hogy az adott rész már nem idézet, hanem a bibliai történet szabad továbbfonása (vö. midrás). Sok esetben a leírt események, megszólalások mögött rejlő (feltételezett) indítékok beleszövésével írja át, értelmezi a szöveget. Máskor kimondottan az érthetőség kedvéért foglalja össze röviden a történeteket/elhangzottakat.

Az antiochiai iskolához sorolt szerzők közül Chrysostomos „kilóg” a történeti érdeklődés hiánya tekintetében. Elvértve találunk csak kortörténeti megjegyzéseket nála, s még ritkábban összefüggő történeti-leíró szakaszokat. Kerüli a szövegkritikai megjegyzéseket, csak a legszükségesebb, értelmileg zavaró helyeken foglalkozik többnyire a szöveg tagolását érintő kérdésekkel.

szónoki eszközök, hanem jelentős szerepük van a hallgató előfeltevéseinek alakításában. Hasonlóképpen gyakori a bibliai történetek midrás-szerű parafrázálása, továbbfonása. Az értelmezés során felhasznált idézetek forrásával és az idézetek szerepével szintén a későbbiekben foglalkozunk.

Chrysostomos alapvető kérdései a szöveghez: „mi egyértelmű?“, „mi bizonytalan?“, „mi látszik ellentétesnek, jóllehet nem az?“⁶⁹ Célja —Órigenészhez hasonlóan—, hogy rávegye hallgatóit a Szentírás olvasására⁷⁰ és rávezesse őket az írásértelmezés módszereinek alkalmazására. Ezért sok esetben nyitva hagy kérdéseket, rábízva hallgatóiságára, hogy maguk járjanak a végére.

Esetenként exkurzusokat (kitérő, digressio) iktat az exegézisbe, hogy a szöveg értelmezéséhez szorosabban nem kapcsolódó témát alaposabban kifejtsen. Ilyen exkurzusnak tekinthető a τύπος és ἀλήθεια viszonyát,⁷¹ ill. a megismerés határait bemutató szakasz,⁷² a hellén és a keresztyén gondolkodás- és életmód összevetése,⁷³ de a homília egészéhez való kötődése szerint ide sorolhatjuk a 46. homília Krisztus véréről szóló, leginkább himnuszra emlékeztető részletét is.⁷⁴

A homíliák —doxológiát megelőző— záró eleme a szinte elmaradhatatlan *parainézis*. Ezek a nagyon változó terjedelmű (öt sortól öt hasábig) részek általában egy átvezető mondattal kezdődnek (*transitus*), mely összeköti az elvi exegetikai részt a gyakorlattal. A folytatás általában nem túlságosan kidolgozott, mondhatni vázlatos erkölcsi tanítás, melynek fő témái a tunyaság, a harag, a pénzsóvárság, az élvezetvágy legyőzése, a felesleges dolgok hajszolásának feladása, valamint a megtisztult életvitel, és az üdvösségre vezető dolgok cselekvésére és alamizsnálkodásra való buzdítás. Ezt többnyire evidenciaként, indokolás nélkül közli, talán mint az egyház közismert tanítását, helyenként viszont 10–15 igehellyel alátámasztott érvelésben próbálja meggyőzni ezekről hallgatóit. Úgy tűnik ebben is a hallgatóiság befogadókésztségét tartja szem előtt: hosszas exegetikai fejtegetés után csak laza, közhelyektől közel sem mentes moralizálást enged meg magának, de ha az elvi rész nem fárasztotta ki hallgatóiságát, komoly bibliai tanítást ad a szóban forgó etikai kérdésekről. Az eseteknek körülbelül egytizedében önállósult, exkurzusszerű etikai tanítást találunk. Ezek témái a hiú dicsőségvágy,⁷⁵ a harag,⁷⁶ a fennhéjzás,⁷⁷ a dőzsölés,⁷⁸ a renyhesség,⁷⁹ a bosszúállás,⁸⁰ az emberszeretet,⁸¹ vagy éppen a feltámadás.⁸² Ezeknek

⁶⁹ Hom. 11. PG 59,77.

⁷⁰ Vö. Hom. 11. PG 59,77. vagy Hom. 32.γ 187. Vö. még Hom. 53.γ 296.

⁷¹ Hom. 14.β PG 59,93–94.

⁷² Hom. 7.α PG 59,63.

⁷³ Hom. 17.γ–δ PG 59,112–113; Hom. 28.β PG 59,164.

⁷⁴ Hom. 46.γ–δ PG 59,261–262.

⁷⁵ κενοδοξία — Hom. 3.ε PG 59,43–44.

⁷⁶ ὀργή — Hom. 4.δ PG 59,50–53; vö. Hom. 26.γ PG 59,156–157.

⁷⁷ ὑπερηφάνια — Hom. 9.β PG 59,72–73; Hom. 16.δ PG 59,106–107.

⁷⁸ τρυφή — Hom. 22.γ PG 59,137–138; vö. Hom. 43.β PG 59,248;

⁷⁹ βλαθυμία — Hom. 36.β PG 59,205–206.

⁸⁰ ἐκδίκησις — Hom. 51.γ PG 59,285–288.

a kitéréseknek nincs kötött felépítésük, általánosságban annyi mondható el róluk, hogy egy témát próbálnak bemutatni ésszerű rendben, számos bibliai idézettel alátámasztva.

Aranyszájú a homíliát mindig doxológiával zárja, melyet egybeszerkeszt az átvezetést biztosító mondattal. Az Órigenés által használt 1P 4,11 (ὁ ἔστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν) jó lehetőséget biztosít erre, itt a vonatkozó névmással kezdődő doxológiát mindig egy Jézusra utaló mondat előzi meg. A szóнок nem ragaszkodik a doxológia péteri megfogalmazáshoz,⁸³ de a vonatkozó névmást megelőző tag állandó („a mi Urunk Jézus Krisztus kegyelméből és emberszeretetéből”, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ),⁸⁴ ahol a dativusban álló két kifejezés eredet- vagy okhatározóként kapcsolódik az előtte állókhoz. Az esetek negyedében használt péteri forma érdekessége a trinitárius formula hiánya, melyet Chrysostomos sem módosít.

Chrysostomos János-homíliáit aligha nevezhetjük dogmatikus szövegeknek. Sem a rendszeralkotás szándéka, sem az orthodox tanítás sulykolása nem jellemzi az antiochiai egyházatya tárgyalt homíliáit. A sorok mögött azonban — alkalmanként felszínre törve — komoly tanbeli döntések húzódnak meg.

E homíliák egyik teológiai súlypontja Isten meg nem ismerhetőségének tana (apophatizmus),⁸⁵ mellyel a dolgozatban szintén részletesen foglalkoztam; a másik Krisztus kettős természetének orthodox dogmája, melyet nem győz elégszer felmutatni az Írásokból.⁸⁶

⁸¹ φιλανθρωπία — *Hom.* 60.δ–ε PG 59,332–336.

⁸² ἀνάστασις — *Hom.* 45.δ PG 59,255–258.

⁸³ Szó szerint csak a 17., 23., 34., 38., 59. és 87. homíliákban fordul elő, a καὶ τὸ κράτος kifejezés nélkül még a 14., 35., 61., 62., 64., 66., 69., 70–77., 80. és 83. homíliákban.

⁸⁴ Kivétel: *Hom.* 6. PG 59,62; *Hom.* 9.β PG 59,74; *Hom.* 52.δ PG 59,292; *Hom.* 76.γ PG 59,374. — Vö. még *Hom.* 20.γ PG 59,128; *Hom.* 65.γ PG 59,366; *Hom.* 67.γ PG 59,374; *Hom.* 84.γ PG 59,460.

⁸⁵ Isten felfoghatatlanságának, megközelíthetlenségének és kimondhatatlanságának átélése és e tapasztalat megfogalmazása az Istenhez való közeledés és az Istenről való teológiai beszéd egyik módja a keleti teológiában. Minden más egyéb út, amit a teológia bejárt, a keleti teológusok véleménye szerint lényegében zsákutcának bizonyult. E negatív tapasztalat kifejezésére gyakran hasonlítják össze az egyházatyák azt a felhőt, amely alatt Mózes a Sínai-hegyen Istenhez közeledett, a meg nem ismerés (ἀγνωσία) felhőjével, az isteni természet megismerésének és megtapasztalásának a hiányával. Vö. PSEUDO-DIONYSIOS AREOPAGITA: *De mystica theologia*. G. HEIL — A. M. RITTER (eds): *Corpus Dionysiacum II. Pseudo-Dionysius Areopagita: De coelestis hierarchia, de ecclesiastica hierarchia, de mystica theologia, epistulae*. [Patristische Texte und Studien 36.] Berlin, De Gruyter 1991. 141–150.

⁸⁶ Ld. isteni természetéről: *Hom.* 21.β PG 59,131; *Hom.* 23.γ PG 59,142; *Hom.* 52.β PG 59,189; *Hom.* 64.α PG 59,355; emberi természetéről: *Hom.* 63.β PG 59,350; *Hom.* 64.γ PG 59,358; a kettősségről: *Hom.* 38.γ PG 59,214; *Hom.* 48.α PG 59,269; *Hom.* 65.β PG 59,362; stb

Exkurzus — A homíliák stílusa

Chrysostomos exegetikai homíliái általában nem a klasszikus szónoklatok művészi felépített periódusaival mutatnak rokonságot, sokkal inkább a dialógusokkal.⁸⁷ A dikció többnyire paraktikus, a szöveg áradását csak rövid mondatok, kisebb felkiáltások, felszólítások és kérdések szakítják meg. Esetenként viszont találkozhatunk jól felépített, klasszikus szerkesztésű periódusokkal is. A homíliákban, szónoklatokban megszokott második személyű megszólítás mind egyes, mind többes számban oly gyakori,⁸⁸ hogy e homíliákat akár a szónok hallgatóival folytatott, képzelt párbeszédnek is tekinthetjük annak ellenére, hogy a kommunikatív többes használatával a beszélő általában nem különül el élesen hallgatóságától.

A homíliák szónoki jellegét vizsgálva alkalmazható a klasszikus retorika fogalomkészlete és felépítése, mindazáltal hangsúlyoznunk kell, hogy az exegetikai homília „nonformalitása” miatt nem tekintjük bizonyíthatónak e retorika előíró érvényét.⁸⁹ Jóllehet Chrysostomos klasszikusan képzett szónok, látható, hogy a retorika eszköztárát nemcsak tudatosan alkalmazza, de mellőzi is, ha szükségét érzi. A bevezető és a parainetikus részek retorikailag kidolgozottabbak, az exegetikai fejtegetés egyszerűbb, szóhasználatában inkább a bibliai szóhasználatot követi, kevesebb a felsorolás, a halmozás, szóképeiben és a szöveg hangulatában is a bibliai mintát igyekszik követni.

A mondatok felépítésében a rövid, mellérendelő szerkezetek messzemenően túlsúlyban vannak az alárendelőkhöz képest, nem ritka a rövid kólonokból építkező szövegrész.⁹⁰

A homíliák képi kifejezőeszközeinek (a tropusok, különösen is a metafora és a metonímia, valamint a mondatalakzatok közül a hasonlatok, parabolák és az allegória) használatában Chrysostomos számára az értelmezés alapjául szolgáló újszövetségi szöveg —és ezen keresztül természetesen az Ószövetség— képi nyelvezete a meghatározó, a jól ismert bibliai képek, metaforák, szimbólumok és parabolák köszönnek vissza. Mégis meg kell jegyeznünk, hogy a hasonlatok és parabolák nem ritkán —a szóban forgó témán kívülről származó exemplumként— csak a szónok inventiója révén kapcsolódnak az érveléshez. Így az exemplumnak kettős jelentésrétege lehet: az első, amely önmagában nem vonatkozik az ügyre; a másik, mely a beszélő szándékának megfelelően mintegy allegóriaként érvényes.

A hasonlatok szerkesztési módja a hellenista zsidó homília stílusára emlékeztet: gyakoriak a rövid, odavetett metaforák, jóllehet találkozhatunk hosszabb, szépen kiszínezett jelenetekkel is. Felhasználja a hasonlatokat az elmondottak magyará-

⁸⁷ Hasonló megállapításra jut Thyen a hellenista zsinagógai prédikáció kapcsán, s ezt a dialógikus vonást a diatribével rokonítja, vö. H. THYEN: *Der Stil der jüdisch-hellenischen Homilie*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1955. 41.

⁸⁸ Gyakran konkrét megszólításként: *Hom.* 58.α PG 59,316; *Hom.* 37.γ. PG 59,210; *Hom.* 59.δ. PG 59,326; stb vö. *Jc* 2,20; *R* 2,1.3; 9,20; *Hom.* 7.α. PG 59,61; *Hom.* 9.β. PG 59,71; *Hom.* 53.β. PG 59,294.

⁸⁹ Vö. J. J. MURPHY: *Rhetoric in the Middle Ages. A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*. Berkeley — Los Angeles — London 1974. 3., 298.

⁹⁰ Például *Hom.* 17.δ. PG 59,112.

zataként és intésre, de közvetett bizonyítékként vagy a lezárásban általában a minore ad maius érvként.

A klasszikus retorika által az exempla körében tárgyalt auctoritas⁹¹ a zsidó és a keresztyén írásmagyarázatban sajátos helyet foglal el. A klasszikus alkalmazásban az auctoritasnak önmagában nincs köze az ügyhöz (causa), a kettő között a szónoki inventio teremt kapcsolatot. A Szentírás értelmezésében viszont már a zsidóságtól kezdve az Írás egységébe vetett hit jelenti az idézet-auctoritas és a textus kapcsolatának alapját — gyakran elfedve azt a tényt, hogy az adott választással mégiscsak az értelmező teremt kapcsolatot textus és auctoritas között. Az értelmezési hagyományban rögzült kapcsolat textus és auctoritas között,⁹² illetve a florilegiumok szerepe az exegézisben nem bizonyítható.

A szentírási idézeteket, amint azt korábban tárgyaltuk is, már a korai zsidó írásértelmezésben is címszavak, témák köré gyűjtve tanúként (proof-text) használták fel vagy az értelmezés szempontját meghatározó eszközként (pl. midrás), az allegorizálás elterjedésével pedig kitágul az értelmezésben összekapcsolódó igehekelyek köre is, még ha nem is az allegória szabályai (κανόνες της ἀλληγορίας), inkább az origenési hermeneutika alapján, a Szentírásban keresve a rejtett értelem kulcsát.

A szentírási idézetek —nem számítva bele most az értelmezés alapjául szolgáló részt— a homiliában nem annyira bizonyítékként állnak —jóllehet a Szentírás tekintélye mind a szónok, mind a hallgató számára megkérdőjelezhetetlen— inkább az elmondottak magyarázataként és illusztrációjaként, de nem ritkán példa vagy előkép gyanánt használja az idézeteket.

Chrysostomos egyébként gyakran jellemzi az idézeteket ilyesfajta megjegyzésekkel, mint „helyesen” (καλῶς)⁹³ vagy „mélán” (εἰκότως).⁹⁴ Az idézett szavak ilyesfajta feldicsérése egyébként a philóni traktátusokra, a Barnabás-levélre, ill. az allegorikus írásértelmezésre jellemző, ahol a homiléta eleve meglévő elképzelését és kedvenc elgondolásait próbálja biblikusán alátámasztani. Ilyesfajta minősítés inkább az Írás relatív tekintélyét mutatja.

⁹¹ Vö. H. LAUSBERG: *Handbuch der literarischen Rhetorik*. München ²1973. § 426.

⁹² Ilyen volna a loci communes típusú idézethasználat. Erre azonban Chrysostomosnál nem találtam példát, ismereteim szerint ez századokkal később terjed el.

⁹³ *Hom.* 39.β PG 59,221; *Hom.* 47.γ PG 59,266; *Hom.* 65.γ PG 59,366; stb.

⁹⁴ *Hom.* 2.α PG 59,30; *Hom.* 3.δ PG 59,41; *Hom.* 26.α PG 59,153; stb.

A 14. János-homília⁹⁵

- 1 *textus 1* És az ő teljességéből vettünk mindnyájan, kegyelmet kegyelemre. J 1,16
Prooimion (1) Tegnap azt mondtuk, hogy János —oszlátandó azok kétségét,
ananeosis kik maguktól ezt kérdeznék:
 honnan, hogy az ígét később hirdető Krisztus
 előbbrevaló lett nála és ragyogóbb—
- 5 ezzel folytatja: mivel előbb volt nálam. J 1,15
 És bár egy az ok,
 másodikat is fűz hozzá ismét, de most egyet mond.
 Mi ez?
- 10 *textus 1* Az ő teljességéből —mondja— vettünk mindnyájan, J 1,16
kegyelmet kegyelemre.
 És ezekkel együtt mond újra másikat is.
- textus 2* Melyik az? J 1,17
Hogy a törvény Mózes által adatott,
a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által lett.
- Exegetica*
- 15 És vajon mi ez:
textus 1a az ő teljességéből vettünk mindnyájan? J 1,16
 Mert eddig tart a gondolatmenet.
- kifejtés* Nem részesül az ajándékban —mondja—,
 hanem maga a forrása és gyökere minden jóknak,
 maga az élet, és maga a világosság, s maga az igazság.
 20 Nem magába zárva, mondja, a javak gazdagságát,
 hanem mindenki más felé túlbuzogva azt,
 s a túlcsordulás után is telve marad.
 Mert semmiben nem kisebbedik meg mások ellátása miatt,
 25 hanem folyton forrásolva, s e javakból mindenkit részeltetve,
 ugyanazon teljességben marad.
 Amit én felhozok, részesülő is (mert mástól kaptam azt)
 és vajmi csekély a mindenséghez,
 s mintegy apró csepp a kimondhatatlan mélységhez és végtelen
 tengerhez képest.
- 30 Sőt: még ez a példa sem állhat meg,
 amit mondani próbálunk.
- exemplum 1* Mert a cseppet a tengerből ha kiveszed,
 ugyanazzal a tengert kisebbitéd,
 még ha nem is látható a kisebbedés.

⁹⁵ A homília görög szövegét J.-P. Migne kiadása alapján közlöm (PG 59.91–98), az ottani két-hasábos folyó szöveg helyett azonban különokra tördelve. A különbeosztás alapvetően követi Migne központozással jelölt különhatárait, néhol azonban eltérek ettől, főként az idézeteket bevezető formulák esetében, melyeket hosszuk, ill. összetettségük alapján esetenként önálló kolumnak tekintek, máskor összevontam a megelőző vagy a rákövetkező taggal. Az elemzés során a különok sorszámozására hivatkozom.

- 35 *correctio* Erről a forrásról viszont nem mondható el ez,
hanem bármennyit méritene is valaki,
kisebbitetlen marad.
- conclusio* Ezért sokkal inkább valami más példát kell keresni,
mert ez erőtlen, s nem képes megmutatni, amit keresünk,
olyat, mely az előbbinél inkább elvezet az előttünk fekvő gondolatra.
- 40 *exemplum 2* Tegyük fel, hogy tűz forrása,
azután ebből a forrásból ezernyi fáklját gyűjtanak,
és kétszer ennyit, és háromszor és sokszor;
vajon nem ugyanolyan teljességben marad a tűz
45 azután is, hogy részt adott ennyinek a maga erejéből?
Mindenképp nyilvánvaló.
- ratiocinatio* Ha pedig a testek esetében, a felosztás által megoszlók és kisebbedők
között
találunk valami ilyet, amely azután, hogy a magából részletetett
másokat, nem szenvedett kárt,
mennyivel inkább így van ama testetlen és elegyítetlen hatalom
esetében.
- 50 *conclusio* Mert ha ott lényeg, amit kap, és test,
és megoszlik, és nem oszlik meg,
mennyivel inkább mikor erőről van szó,
és a testetlenből való lényeg erejéről,
valószínűtlen, hogy ilyet szenvedjen.
- 55 Ezért mondja János is:
- textus 1a* az ő teljességéből vettünk mindnyájan, J 1,16
és egybefűzi saját tanúságát a Keresztelőével.
Mert ez: az ő teljességéből vettünk mindnyájan, J 1,16
nem az előfutár szavai, hanem a tanítványéi.
- 60 *paraphrasis* Amit pedig mond, valami ilyesmi:
Ne gondoljátok —mondja—,
hogy mi, akik sok időt vele együtt töltöttünk,
sónkat és asztalunkat megosztottunk,
mi teszünk bizonyosságot kegyelemből.
- 65 *auctoritas* Mert János is,
aki egyáltalán nem ismerte őt korábban, cf. J 1,31
aki nem is volt vele,
csak amikor megkeresztelte,
a többiek között megpillantva őt
- 70 felkiáltott: *előbb volt nálam*, onnan véve mindent. J 1,15
És mi mindnyájan,
- enumeratio* a tizenkettő,
a harminc,
az ötven,
75 a háromezrek,
az ötezek,

- a zsidók sok tízezei,
a hívők egész teljessége,
az akkoriaké és a mostaniaké és a majdan leendőké,
80 *textus 1a* *az ő teljességéből vettük.* J 1,16
Mit is vettünk?
textus 1b *Kegyelmet kegyelemre — mondja.* J 1,16
Milyenre melyet?
kifejtés *Az ó helyett az újat.*
- 85 *exemplum 1* *Miként volt igazság és igazság:*
auctoritas 1 *a törvénybeli igazság tekintetében feddhetetlen voltam;* Ph 3,6
exemplum 2 *illetve hit és hit:*
auctoritas 2 *hitből hitbe;* R 1,17
exemplum 3 *illetve fiúság és fiúság:*
- 90 *auctoritas 3* *akiké a fiúság;* R 9,4
exemplum 4 *illetve dicsőség és dicsőség:*
auctoritas 4 *mert ha az elmulandó dicsőségen [megy] keresztül, mennyivel inkább* 2K 3,11
dicsőséges a maradandó;
exemplum 5 *illetve törvény és törvény:*
auctoritas 5 *az élet lelkének törvénye megszabadított engem,* R 8,2
- 95 *exemplum 6* *illetve istentisztelet és istentisztelet:*
auctoritas 6a *akiké ... az isteni tisztület — mondja,* R 9,4
auctoritas 6b *és ismét: lélekben szolgálva Istennek;* Ph 3,3
exemplum 7 *illetve szövetség és szövetség:*
auctoritas 7 *új szövetséget kötök,* Jr 38,31–
32
- 100 *exemplum 8* *illetve megszentelődés és megszentelődés;*
exemplum 9 *illetve keresztség és keresztség,*
exemplum 10 *illetve áldozat és áldozat,*
exemplum 11 *illetve templom és templom,*
- 105 *exemplum 12* *illetve körülmétkedés és körülmétkedés:*
conclusio *így kegyelem és kegyelem.*
transitus *Ám amazok mint előképek,*
ezen mint valóság,
valamiféle névegyezést,
- 110 *de nem azonosságot őrizve,*
exemplum 1 *minthogy a minták és a képek esetében is,*
a fehér felszínre fekete színnel mintázott is embernek mondatik,
és aki valós színeket kap;
exemplum 2 *és a szobrok esetében is, amely arany, és amely agyag, szobornak*
neveztetik,
- 115 *conclusio* *de az egyik mintaként, a másik valósan.*

*digressio**exclamatio*
paradoxon

(2) Tehát nehogy —mintegy a szavak közös volta miatt—
a dolgok azonosságát gondold,
ugyanakkor idegenségüket se!

- 120 Mert ha előkép volt is,
nem volt idegen a valóságtól;
ha az árnyékát őrizte,
kisebb volt a valóságtól.
Mí tehát a közös mindezekben?
Akarjátok-e, hogy részletesen kifejtsünk
egyet-kettőt az említettekől kiválasztva?
125 Mert így a többi is világos lesz számotokra,
similitudo 1 s látni fogjuk mind, hogy amazok kisgyermekek tanulmányai,
ezek pedig derék és nagy férfiaké,
similitudo 2 s azok mintegy embereknek,
ezek pedig mintegy angyaloknak adattak törvényül.
130 Honnan is kezdjük?

exemplum 1 Akarjátok, hogy magától a fiúságtól?*anticipatio* Mi a különbség ez és amaz között?

- 135 *arg. (antithesis)* Az a tisztelet kifejezése,
itt pedig meg is valósul.
Amarról ezt mondja:

auct. (a) *Én mondtam: istenek vagytok és a Magasságos fiai mind;* *Ps 82,6*
erről pedig, hogy*auct. (b)* *Istentől születtek.* *J 1,13*

- 140 Hogyan, s mi módon?

auct. *Az újjászületés fürdője által és a Szentlélek megújítása által.* *Tt 3,5**concl. (a)* Amazok a „fiú” megnevezés után még mindig a szolgaság lelkét
bírták,

mert szolgálak maradtak, úgy tiszteltettek meg ezzel a névvel.

concl. (b) Mi viszont szabadokként,

- 145 akkor nem névleges, hanem tényleges tisztességet kaptunk.
Erre utal Pál, mikor ezt mondja:

auctoritas *Nem szolgaság lelkét kaptátok ismét félelemre,* *R 8,15*
hanem a fiúság lelkét kaptátok,
aki által kiáltjuk, Abba Atya.

- 150 *conclusio* Mert újjászületve,
s amint mondhatná valaki: újjáteremtve,
így neveztetünk fiaknak.

exemplum 2 És ha a megszentelődés módját valaki megismeri,
anticipatio ki ez és ki amaz,

- 155 *comparatio* itt ismét nagy különbségre lel.

antithesis Mert amazok, mikor nem voltak bálványimádók,
s nem is paráználkodtak,

- s nem voltak házasságtörők,
 így nevezettek;
- 160 *argumentum* mi pedig nem pusztán az ilyenektől való tartózkodással,
 hanem a nagyobbak megszerzésével válunk szentekké.
 S először is magából a Szentlélek közösségéből fakadóan
 részesülünk ez ajándékból,
 azután pedig a polgárjogból fakadóan,
- 165 sokkal inkább, mint a zsidók.
 És hogy nem cicoma e szavak,
 halld mit mond nekik:
- auctoritas* *ne tépjétek meg magatokat,* Dt 14,1-2;
s ne vigyétek fiaitokat át a tűzön, 18,10
mert szent nép vagytok.
- 170 *epiphonema* Úgyhogy náluk ez a szentség,
 csupán a bálványimádás szokásaitól tartózkodni,
 de nálunk nem így van, hanem
- auctoritas* *hogy szent legyen —mondja— testben és lélekben.* 1K 7,34
- 175 *auctoritas* *Kövessétek mindenki irányában a békességet és a szentséget,* H 12,14
amely nélkül senki sem látja meg az Urat,
- auctoritas* *és Isten félelmében vivén véghez a mi megszentelődésünket.* 2K 7,1
argumentum Mert nem elég a „szent” megnevezés,
 hogy mindenre, amire csak mondjuk, ugyanazt azt értelmet jelentse,
- 180 *comparatio* mert Isten is szentnek nevezetik,
 de mégsem úgy, mint mi.
- exemplum* Mert amikor hallotta a próféta, hogy ez a szó érkezik a szeráfok
 felől, lásd, mit mond:
- auctoritas* *Ó, jaj nekem, mert ember vagyok* Is 6,5
és tisztátalan ajkú, és tisztátalan ajkú nép között lakom,
- 185 *conclusio* jóllehet szent is és tiszta is volt,
 de az odafelvaló szentséghez viszonyítva
 tisztátalanok vagyunk.
- exemplum* Szentek az angyalok is,
 szentek az arkangyalok,
 és maguk a szeráfok és kérubok,
- 190 *conclusio* de e szentségnek megint más eltérése van
 hozzánk viszonyítva és a fenti hatalmasságokhoz viszonyítva.
 Végigmehetnénk mind a többen is,
 de úgy látom, hogy hosszúra nyúlik a beszéd,
 ezért a továbbmeneteltől tartózkodva,
 rátok hagyjuk, hogy megvizsgáljátok a továbbiakat.
- 195 Mert nektek is szabad otthon ezeket összegyűjtve együtt látni
 a különbséget
 és a hátramaradókon hasonlóképpen végighaladni.
Mert —azt mondja— adj alkalmat a bölcsnek, és még bölcsőbb lesz. Prv 9,9
- 200 Mert a kezdet tőlünk van, de a vége tőletek.

- transitus* Nekünk pedig a szöveg felépítésére kell térnünk.
- textus 1a* Miután ezt mondja: *Az ő teljességéből vettünk mindnyájan,* J 1,16
- textus 1b* folytatja: *kegyelmet is kegyelemre,*
- kifejtés* mutatva, hogy a zsidók is kegyelemből tartattak meg.
- 205 *auctoritas* *Mert nem sokaságotok miatt választottalak titeket,* mondja, Dt 7,7
hanem a ti atyáitokért.
- argumentum* Ha tehát nem saját érdemükért választattak ki Istentől, nyilvánvaló, hogy kegyelemből részesedtek e tisztességben. És mi is mind kegyelemből tartattunk meg, de nem ugyanúgy.
- 210 *comparatio* Mert nem ugyanazokra, hanem sokkal nagyobbakra és fenségesebbekre.
- conclusio* Tehát nem ugyanolyan nálunk a kegyelem.
- argumentum* Mert nem is csak a bűnök bocsánata adatott meg nekünk
(*auctoritas*) (mert eszerint közösködnénk azokkal, *ugyanis mindnyájan vétkeztek,*
hanem megigazulás
és megszentelődés
és fiúság
és lelki ajándék, még fénylőbb és pompásabb.
- 215 *conclusio* E kegyelem által lettünk kívánatosak Isten előtt, nemcsak mint szolgák, hanem mint fiak és barátok is.
- 220 *argumentum 1* Ezért mondja: *kegyelmet kegyelemre.* J 1,16
Mert a törvénybeliek és ezek is kegyelemből voltak, és nemlétből létrejöttünk maga is.
- 225 *argumentum 2* Mert nem előzetes érdemeink viszonzásaként vettük ezt (hogyan is, ha nem is léteztünk?), hanem mindenképpen a jócselekedetben előljáró Istené.
- 230 *argumentum 3* Nemcsak a nem létezőből létrejövés, hanem az is, hogy létrejövén azonnal megtanultuk, mit kell tennünk és mit nem, s ezt a törvényt vettük természetünkben, s hogy az Alkotó a lelkiismeret megvesztegethetetlen mércéjét adta nekünk — a legnagyobb kegyelemből és kimondhatatlan emberszeretetből fakadt.
- 235 *argumentum 3* S hogy ezt a törvényt, mikor megromolt, megújította az írott által, kegyelemből volt.
- 240 Mert a következmény az lett volna, hogy az egyszer megadott parancsolatot áthágók fenytést és büntetést kapjanak; ami pedig megtörtént, nem ez volt, hanem ismét megigazítás és oly bocsánat, mellyel nem tartozott, hanem irgalomból és kegyelemből megadott. Mert hogy kegyelemből és irgalomból volt, halld, mit mond Dávid:

- auctoritas* irgalmasságot cselekszik az Úr és ítéletet minden elnyomottal. Ps 102,6–
Megismertette az ő útait Mózesrel, 7
Izráel fiaival az ő akaratát. És ismét:
Jó és igaz az Úr, azért törvényt ad útjukban a vétkezőknek. Ps 24,8
- 245 *conclusio* (3) Irgalmasságból, könyörületből és kegyelemből vettük tehát a Törvényt.
Ezért miután ezt mondja: *kegyelmet kegyelemért,* J 1,16
még buzgóbban szállva küzdelembe az adatottak nagyságával, így
textus 2 folytatja:
A törvény Mózes által adatott, J 1,17
a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által lett.
- 250 *comparatio* Látjátok, milyen szelíden és apránként, egyetlen szóval vezeti el Keresztelő János is és a tanítvány is hallgatóit a legmagasabb ismeretre, előbb az egyszerűbbekben adva jártasságot?
- argumentum (a)* Amaz önmagához viszonyítva a mindeneket összehasonlíthatatlanul felülmúlót,
255 így mutatja ezek után annak feljebbvalóságát mondván:
aki előttem lett, J 1,15
majd hozzáteszi,
előbb volt nálam;
- argumentum (b)* emez pedig annál ugyan sokkal nagyobbat tett,
260 de az Egyszülött méltóságánál csekélyebbet.
Mert nem Jánoshoz,
hanem a zsidók körében annál jobban csodálthoz viszonyítja,
Mózeshez:
Mert a törvény, mondja, Mózes által adatott,
265 a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által lett. J 1,17
És figyelj az értelmét:
- argumentum* nem a személyt vizsgálja, hanem a tetteket.
Mert ha ezekről bebizonyosodik, hogy sokkal nagyobbak,
feltehető volt, hogy az oktalanok is szükségszerűen elfogadják ezt az álláspontot és véleményt Krisztusról.
- 270 Mert mikor a tettekről tesz bizonyosságot,
melyek felől semmilyen gyanú sem merül fel,
hogy valaminek a kedvéért vagy akár gyűlöletből tenné ezt,
az oktalanok számára is kétségek nélkül előtárja az álláspontját.
Mert amilyennek művelik ezeket elvégzőik,
olyannak maradnak meg látszani,
275 ezért mindennél inkább gyanún felül álló ezek bizonyossága.
- argumentum* Lásd meg hát azt is, milyen könnyedé teszi a hozzáfűzést még a gyengék számára is.
Mert nem szóban fejezi ki a feljebbvalóságát,
hanem egyszerű kifejezésekből mutatja meg a különbséget,

- 280 kegyelmet és igazságot állítva szembe a törvénnyel,
és a *lett*-et az *adatott*-tal.
- comparatio* És igen nagy a különbség a kettő között.
- argumentum (a)* Mert a szolgálattevőé az *adatott*,
hiszen mástól veszi és adja azoknak, akiknek adni rendeltetett,
- argumentum (b)* ez pedig: *lett*, a *kegyelem* és az *igazság*,
- 285 hatalmával mindent bűnt megbocsátó királyé,
és ki az ajándékot elkészíti.
- auctoritas 1* Ezért mondta: *megbocsátattak a te bűneid*, Mt 9,21
- auctoritas 2* majd ismét: *hogyan megtudjátok, hogy az Ember Fiának van hatalma* Mt 9,6
a földön a bűnöket megbocsátani,
- 290 *mondja a gutaitóttnek*,
kelj fel, vedd a te ágyadat, és menj haza.
Látod, hogy lett a kegyelem általa?
Figyeld meg az igazságot is!
- 295 A kegyelmet egyfelől
ezek is
és a latorral történtek
és a keresztség ajándéka
és a Lélek ajándéka is mutatja, mely általa *adatott*,
és sok más;
- 300 az igazságot pedig bizonyosabban megismerjük,
ha az előképeket megvizsgáljuk.
- argumentum* Mert a gondviselés Újban beteljesendő dolgait előrevéve írták meg
előre a typosok mint typosok,
mikor pedig eljött a Krisztus, beteljesítette azt.
- 305 Lássuk tehát a typosokat is röviden,
mert a typosokon végigmenni nem a mostani alkalom dolga,
de azokból, melyeket elétek tárok, némelyeket megtanulva a többit is
ismerni fogjátok.
Akarjátok-e, hogy magától a szenvedéstől kezdjük?
Mit mond tehát a typos?
- 310 *exemplum* Vegyetek egy bárányt házanként és áldozzatok meg, cf. Ex 12,3
s tegyetek, amint elrendelte és törvénybe foglalta.
A Krisztus viszont nem így,
mert nem parancsolja, hogy így legyen,
hanem ő maga lesz azzá,
- 315 áldozatként és felajánlásként adva az Atyának önmagát.
- textus 2 paraphr.* (4) Lásd miként *adatott* a typos Mózesen keresztül,
s lett meg az igazság Jézus Krisztus által.
- exempl. 1 (auct)* És ismét, mikor az amálekíták a Sínai hegyen harcoltak a zsidókkal, cf. Ex 17,12
Mózes kezei megerősítettetek,
320 tartva Áron és Hur által, kik kétfelől álltak;
mikor pedig Krisztus eljött,

- maga által kítárva volt keze a kereszten.
Látod, miként adatott az előkép, s lett meg a való?
- exempl. 2 (auct)* Újra csak azt mondja a törvény:
325 *átkozott minden, ki nem marad mindazokban, amik megírtak a törvény könyvében. G 3,10*
A kegyelem pedig mit mond?
Jöjjetek mindnyájan énhozzám, kik megfáradtatok és megterhelttetek, és én Mt 11,28
megnyugosztalak titeket.
- 330 Pál pedig:
Krisztus váltott meg minket a törvény átkától átokká lévén érteitink. G 3,13
- parainesis*
transitus Mivel tehát ily nagy kegyelemben részesültünk s igazságban, intelek, nehogy az ajándék nagyságától könnyelművé legyünk. Mert amennyivel nagyobb tisztességre méltattunk, annyival nagyobb erénnyel is tartozunk.
- 335 *argumentum* Mert az, aki kevés jóban részesül, ha keveset is mutat fel, nem érdemel oly nagy rosszallást; de aki a tisztesség legfelső fokára feljutva rest marad és szerény eredményt ér el, sokkal nagyobb fenytésre méltó.
- 340 De ne kelljen rólatok soha ilyet feltételezni!
Mert meg vagyunk győződve az Úrban, hogy lelketek az égbe tör, s a földet elhagyátok,
- 345 és bár a világban vagytok, nem a világgal foglalatokskodtok. De bár meg vagyunk győződve, nem szűnünk meg egyfolytában ugyanarra inteni.
- exemplum* Minthogy a kívülvalók versenyein is, nem azokat, akik feladják, nem a hanyatt fekvőket, hanem a még küzdőket, a még futókat biztatják mind a nézők.
- 350 *antithesis (a)* Mert azoknál mintegy hasztalan fáradva és biztatásukkal felkelteni képtelenül a győzelemtől egyszer elszakadtakat, már nem is ócsárolják őket;
- 355 *(b)* itt viszont nem csak nálatok, böjtölőknel, hanem azoknál is, akik elbuktak, ha meg akarnak változni, lehet valami jóra számítani.
- 360 *conclusio* Ezért megteszünk mindent, intve, szidva,

- 365   bátorítva,
                      dicsérve,
                      hogy üdvösségeteket munkáljuk.
- exclamatio*   Tehát ne nehezteljete meg ránk a polgárságotokért való folytonos
intelmekért.
- antithesis*   Mert nem a restséget felhánytorgatva mondjuk ezeket,
370   hanem jó reménységgel irántatok.
- correctio*   S nem csak nektek,
                      hanem nekünk magunknak, akik mondjuk, szólnak ezek, s fognak
                      szólni,
                      mert magunk is rászorulunk erre a tanításra.
- conclusio*   Mert ha általunk hangzik is,
375   mégis semmi akadály, hogy hozzánk is szóljon.
                      Mert akit felelősnek talált, az Íge megigazította,
                      a kívülállót pedig és legmesszebbmenőkig megbékítettet ismét
                      visszavezette.
- similitudo*   Mert mi magunk sem vagyunk mentesek a bűntől.
                      A gyógyulás tehát közös,
380   a gyógyszer mindenkinek elérhető,
                      de a kezelés nem közös,
                      hanem a használók szándékától függ.
                      Ezért aki rászorulva kipróbálja az orvosságot,
                      annak hasznára lesz a kezelés;
- 385   aki viszont nem teszi rá a sebre,
                      növeli a bajt,
                      és a legsötétebb végre jut.
- epiphonema*   Ne szomorkodjunk tehát gyógyításunk során,
                      hanem sokkal inkább örvendezzünk,
390   még ha keserű fájdalomakat hoz is a tanítás sora,
                      mert sokkal édesebb gyümölcsöt hoz nekünk később.
- transitus*   Tegyünk meg ezért mindent,
                      hog azoktól a sebektől és csapásoktól tisztán,
                      melyeket a bűn fogai martak lelkünkbe,
395   örökre elveszük amazt,
                      hogy méltóvá lévén Krisztus látására,
                      a büntető és elszakadt hatalmaknak át ne adassunk ama napon,
                      hanem azoknak, kik bevezethetnek égi örökségünkbe,
                      mely el van készítve az őt szeretőknak.
- 400   Kivel bárcsak mindnyájan találkoznánk
- doxologia*   a mi Urunk Jézus Krisztus kegyelméből és emberszeretetéből,
                      akié a dicsőség és az erő mindörökkön örökké. Ámen

A 14. János-homília formai elemzése

a) Bevezetés

A homília megközelítően 400, átlagosan hat szó hosszúságú kólónra tagolható (egészében véve is kevés benne a tíz szót meghaladó kólón), ez megfelel az előszóban előadott beszéd retorikai követelményének. Az exegetikai rész első szakaszának (17–54) filozofikus megfogalmazását és képeit kivéve a szóhasználat, valamint a szöveg morfológiai és szintaktikai jellege az újszövetséggel azonosnak mondható.

A homília felépítése a szokásos formát követi: rövid, ismétlésre épülő *prooimion* (2–14); *exegetikai rész* (15–106; 202–330), melyet az átvezetés (107–115) után hosszabb *digressio* tör meg (116–192) végén újabb átvezetéssel (193–201), végül a *parainézis* (331–400) és az elmaradhatatlan *doxológia* (401–402).

b) Az érvelés menete

A prooimionban Chrysostomos az előző napi magyarázatra emlékeztet, ti. hogy a J 1,15 „előbb volt nálam” kifejezése mint indokolás (αἰτία) áll az „előbbrevaló nála”⁹⁶ után. Így, a 13. homília aitiológiája alapján válik érthetővé a bevezetés 6. sorától megjelenő, ki nem fejtett αἰτία kifejezés. A J 1,15 „előbb” (πρῶτος) szavát ugyanis ott nem időbelinek, hanem a tiszteletre vonatkoztatva értelmezi,⁹⁷ s így kapcsolható össze mint első, második és harmadik érv a J 1,15 hivatkozott kólónja a J 1,16–17 magyarázandó soraival.⁹⁸

Az exegetikai rész felépítésére egyfelől a tárgyalt igerész ismételt visszatérése jellemző, másfelől pedig a textus—a textus értelme—argumentáció szerkezet, ahol a textus egy-egy kólónját közvetlen követi a tárgyalt igevers értelmének sokszor tételmondatyszerűen tömör összefoglalása, majd ennek részletes kifejtése, példákkal, idézetekkel, érvekkel történő alátámasztása.

A tárgyalt kétversnyi evangéliumszöveg (J 1,16–17) kezdősora a szöveg első felében rekurzív módon vissza-visszatér: az exegetica kezdetén (16) a *textus 1a* (=J 1,16a) hangzik el, melyet a filozofikus hangvételi bevezetés után két exemplum követ, majd a conclusio után visszatér a *textus 1a* (56). Ezután megismétli (58), de most parafrázis és szentírási auctoritas következik allúzió formájában, s ekkor tér vissza újra a *textus 1a* (80). A folytatásban némiképp megváltozik a szerkezet: a *textus 1b* elhangzása után (82) értelmének egysoros summázata (84), majd hétagú exemplum-auctoritas sorozat következik (85–100), melyet további öt exemplum (101–105) és a conclusio (106) követ. A *digressio* (exkurzus) után a *textus 1a–b* visszatér (202–203), melyre ismét az ér-

⁹⁶ Chrysostomos itt πρῶτος -ra cseréli a J 1,15 hasonló értelmű ἔμπροσθεν kifejezését.

⁹⁷ Vö. *Hom.* 13.γ 89.

⁹⁸ A kontextus ilyen irányú tisztázása az órigenési hagyományt követi, aki kommentárjában a korábban elhangzó „előttem lett”, ill. „előbb volt nálam” kifejezések újabb indokolásának tekintti a J 1,16-ot. Vö. *ORIGENIS Commentarii in Evangelium Joannis* fr. 10.

telmét összefoglaló sor következik (204). Csak ezután fejt ki részletesen, hogyan juthatunk el erre az értelemre, auctoritas—argumenta—auctoritas formában (205–244). A *textus* 2 (248–249) után a beszélő személyéből és szavaiból vett érveken keresztül (250–275) mutatja be a *textus* hitelességét, majd egy a τύπος—ἀλήθεια kettősségére alapozott bonyolult érveléssel (276–315) jut vissza a *textus* 2 parafrázisához (316–317), hogy azután még két körben, egy hosszabban kifejtett allúzióval (318–323) és egy hármas auctoritas-sorozattal (324–330) támaszsa ismét alá. Az értelmezendő szöveg tehát részben a beszéd szerkezetének alárendelve az érvelés megfelelő pontjain áll, máshol viszont ez határozza meg az érvelés szerkezetét.

Az exegetikai részt megszakító digressiót két átvezető szakasz övezi, ezek kötik szervesen a homília egészéhez a typosokról szóló fejtegetést. Az első átvezetés kulcsfogalma a homonímia (ὁμωνυμία, 109), melyet két exemplummal világít meg (112–113: a fekete-fehér vázlat és a színes kép, ill. 114: az agyagvázlat és az aranszobor), s így jut el a conclusióhoz (115), amit a digressióban fejt ki.

A digressiót a homonímiából adódó paradoxonnal kezdi (116–122), melynek megoldását a már felvetett typos—antitypos, azaz előkép—megvalósulás (ἀλήθεια) párok vizsgálatában látja megismerhetőnek (123–130). Csak itt tér rá ténylegesen az ígért példákra, a fiúság és a megszentelődés kettős, typosként és megvalósulásként történő antithetikus bemutatására. Az első példát (132) antithesis—auctoritas (a)—(b)—auctoritas—conclusio (a)—(b)—auctoritas—conclusio (134–152) formában fejt ki, a másodikat (153) ugyanúgy egy comparatióon alapuló antithesisszel kezdi (156–161), de argumentummal folytatja (162–165), s csak ezután következik egy auctoritas—epiphonema—auctoritas—auctoritas—auctoritas sorozat (168–177), hogy azután egy argumentum—comparatio—exemplum—auctoritas—conclusio (178–187) és egy exemplum—conclusio (188–192) sorral támassza alá a 178–179. sor érvében foglalt viszonylagosságot. Mindkét példát kérdés (133), ill. függő kérdés (154–155) formájában megfogalmazott anticipatióval vezeti be.

A digressio végén Chrysostomos érzelmi hangoltságú átvezetésben próbálja hallgatóságát rávenni arra, hogy a bemutatott példák szerint maguk folytassák tovább a typosok vizsgálatát.

A parainézis témája alig kötődik a tárgyalt szakaszhoz, a *textus* szövege közvetlenül nem is kerül elő. Csupán az első két mondat jelent kapcsolódási pontot (transitus 331–334), ahol a „kegyelemben és igazságban” (χάριτος καὶ ἀληθείας) kifejezést összekötve a „tisztesség”—„erény” párral, jut el a parainézis állandó témáinak egyikéhez, a könnyelműséghez (βεβουμία). A szöveg szerkesztése lazább az eddiginél, leginkább antitézisekre épül egy az első felét meghatározó példával (349–353) és egy a második felét uraló hasonlattal (379–387). A kettőt a 368. sor exclamatiója választja el, mintegy új lendületet adva az alaptémának.

A homíliát lezáró doxológia előtt újabb átvezető rész következik (392–400), mely a gyógyulás hasonlatától jut el az 1P 4,11-ből vett doxológiáig.

c) A homília retorikai formái

A szónok többnyire kommunikatív többesben fogalmaz, a hallgatósággal közös pluralis első személyt állítva szembe a harmadik személyben megjelenített ellenpont változó képviselőivel: az ószövetségi néppel (pl. 142. és 144; 156. és 160; stb) vagy éppen Istennel (180–181) és a mennyei hatalmasságokkal (192). Ebből a kommunikatív többesből azután kiválik a hallgatóság pluralis 2. személye a szónok és hallgatósága közötti, többnyire a beszéd menetére vonatkozó párbeszédben (pl. 124; 196; 200; stb), illetve a parainézisben (pl. 341; 343kk; 371–372; stb). A többesszám általános használata mellett a diatribé-jelleget őrzi a különkezdő, hangsúlyos, singularis 2. személyű felszólítások (pl. 266; 276; 294. és 316), ill. retorikai kérdések (293; 323).

Sajátos kiszólásnak tekinthető az a három singularis első személyű megszólítás, ahol a szónok egy-egy pillanatra elhagyja a többesszám sok mindent magába rejtteni képes fedezékét, hogy aztán gyorsan visszatérjen oda: „amit én felhozok...” (27) — kezdi az első exemplum felvezetését, de a mondat végére visszatér a többesszámú formához: „amit mondani próbálunk” (31); majd a hosszúra nyúló kitérő után menti magát így: „de úgy látom” (194), hogy azután így folytassa: „tartózkodva” (plur. *παυσόμενοι*) (195) és „rátok hagyjuk” (196); végül pedig az előképek végiggondolása kapcsán (305. „lássuk”) utal így saját (307. „elétek tárok”), majd hallgatósága szerepére (307. „némelyeket megtanulva a többit is ismerni fogjátok”). A homília alaphangnemét azonban mégis a kommunikatív többes használata határozza meg, az említett egyszámú kiszólások feltehetőleg csak a beszéd élénkítésére szolgálnak.

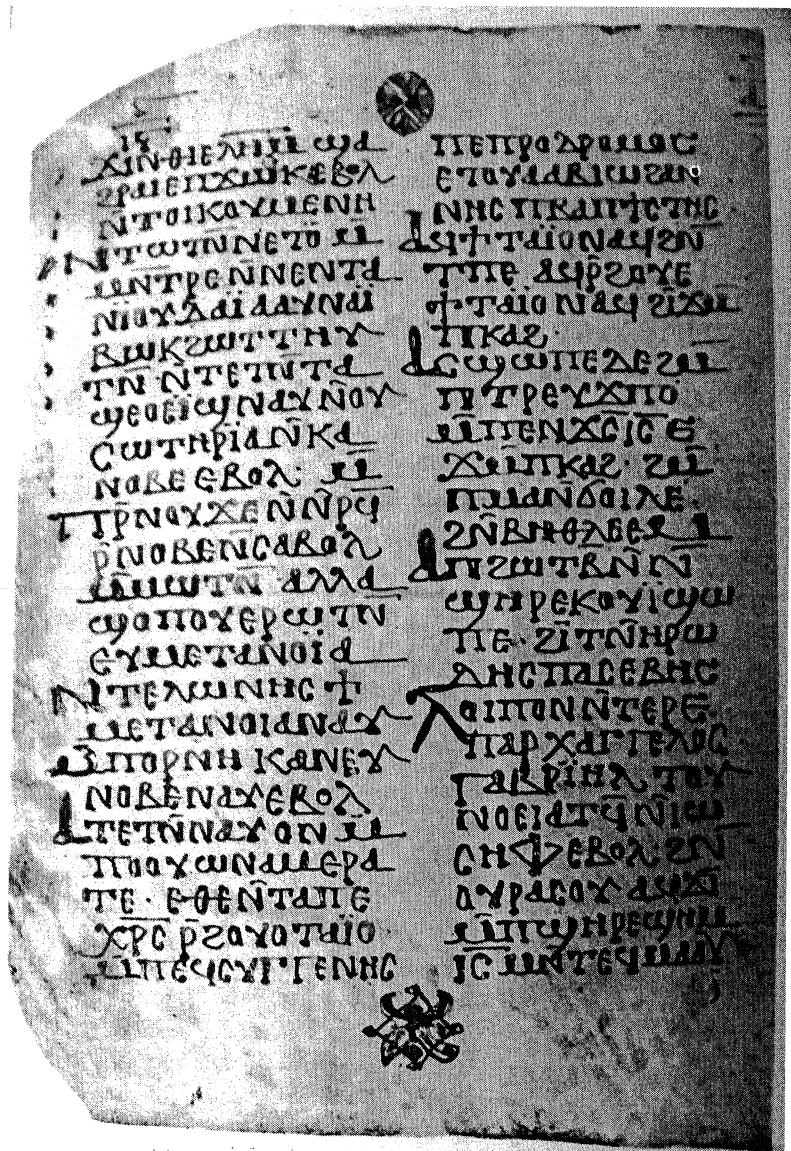
Fontos szerepet játszanak a 14. homília felépítésében is a retorikai kérdések, részben a szöveg szerkezetét (és tartalmát) meghatározó eszközként, részben pedig a szónok és hallgatósága közötti kapcsolat fenntartására.⁹⁹ Az első csoportba tartoznak azok a kérdések, melyekkel a szónok az értelmezendő szövegre kérdez, kérdésével meghatározva a szöveg értelmét, ill. amelyekkel a szöveg éppen kifejtett értelmét foglalja össze. Az előbbi módszer jellemzi a homília első felét (8–9; 12–13; 15–16; 81–82; 83–84; 123; 133–135; 140–141; 309–310; 326–327. sorok); az utóbbira inkább a homília második felében találunk példát (250–253; 293; 323. sorok). A második csoportba tartoznak a tulajdonképpeni szónoki kérdések (44–46; 124–125; 131–132; 308. sorok).

A homília második felében a kérdések szövegértelmezésben és a homília felépítésében betöltött szerepét átveszik az imperativusok (266–267; 276; 294. és 316. sorok).

A homíliában felhasznált képek nagyobb része részletesen kifejtett exemplumként szerepel, de találhatunk ki nem fejtett metaforákat is. Az előbbiekhöz tartozik a forrás képe (18–46), melynek pontos leírására és értelmezésére meglehetősen nagy teret szán; a festett figurák és a szobrok (112–113; 114); valamint a parainézisben a sportversenyek képe (349–361) és a gyógyulása (379–391).

⁹⁹ Vö. 63. lap.

Ezeknél tömörebben megfogalmazva, hasonlatként áll a gyermekek tanulmánya szembeállítva a felnőttekével (127–128). Az önmagából eredés ki nem fejtett metaforájaként jelenik meg a gyökér (19); ill. a parainézisben a nagyság, a túlzó-fok kifejezésére a hegycsúcs (338) és a szárnyalás (343).

Aranyszájú Szent János Keresztelő Jánosról írt enkómionjának kopt kézírata.
British Museum, MS. Oriental 7024. fol. 8^b. Ld. a 43–44. lapon.

A homília teológiája

a) Chrysostomos exegézise és a J 1,16–17 értelmezési hagyománya

A János-evangéliumhoz írt exegetikai munkák közül fennmaradt három nagy terjedelmű irat számos ponton rokonságot mutat egymással. A J 1,16–17 kapcsán bizonyos témák, ill. tételek, valamint kifejezések és szóhasználat ismétlődése mutatható ki az értelmezési hagyományban.

A 16. vers „az ő teljességéből vettünk” kifejezésének a prófétákra, ill. a szentírók ihletettségre vonatkoztatása —ami egyébként már Alexandriai Kelemennél feltűnik—¹⁰⁰ Origenés János evangéliumához írt kommentárjában olyan formában jelenik meg, hogy a próféták Krisztus teljességéből részesedtek, s a Lélek vezetése által a typosokban adott bevezetés első kegyelme után a valóság a szemlélésének második kegyelmében is részesültek.¹⁰¹ Cirillnél pedig már nem pusztán a szentírókra vonatkoztatva, hanem általános értelemben a Szentlélekben való részesedés kifejezéseként nyer értelmet a szakasz,¹⁰² összekapcsolva a J 3,34 „nem mérték szerint adja a Lelket” mondatával,¹⁰³ hangsúlyozva azt, hogy a Fiú adja a Szentlelket.¹⁰⁴ Az „ő teljességéből vettünk” ilyen értelmezése Chrysostomos előtt sem ismeretlen, zsolnárkomentárjában maga is úgy magyarázza a Ps 44,3 „kedvesség ömledez (ἐξεχύθη χάρις) ajakidon” sorát, hogy az a Lélekből való részesedésre vonatkozik, és ennek alátámasztására együtt idézi a J 1,16-ot és a J 3,34-et.¹⁰⁵ Ugyanez a gondolat megjelenik ugyanezzel az idézetreárosítással a Timóteus-homíliáiban is,¹⁰⁶ a János-homíliákban viszont egyáltalán nem talál-

¹⁰⁰ CLEMENS ALEX.: *Stromateis* I.17.87. „a prófétákra érti, hogy mind az ő teljességéből vettünk, nyilvánvalóan a Krisztuséból, úgyhogy nem tolvajok a próféták.”

¹⁰¹ ORIGENIS *Comm. in Ev. Joannis* VI.3.15. „És ez: az ő teljességéből vettünk mi mindnyájan és ez: kegyelmet kegyelemre, amint azt a korábbiakban elmondtuk, azt jelenti, hogy a próféták is Krisztus teljességéből bírták ajándékukat, és a második kegyelmet az előbbire vették, mert a Lélek által vezetve ők is eljutottak a typosokban való bevezetés után az igazság szemlélésére (μετὰ τὴν ἐν τοῖς τύποις εἰσαγωγὴν ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας δέαν).” Vö. ORIGENES: *Philocalia* 1.28. „mert mind az ő teljességéből vénén beszélnek a próféták, ezért mindent a teljességéből valók közül sugal (πνεῖ), és semmi nincs a próféciában vagy a törvényben vagy az evangéliumban vagy az apostolságban, ami nem az ő teljességéből van.”

¹⁰² CYRILLUS: *Commentarii in Lucam (in catenis)* E fr. 163; F fr. 793. PG 72,521. „Mert az ő teljességéből vettünk mindnyájan. Mert Istentől és az Atyától származik a Szentlélek, van pedig sajátja is a Fiúnak (ἔστι δὲ καὶ ἴδιον τοῦ Υἱοῦ).”

¹⁰³ CYRILLUS: *De adoratione et cultu in Spiritu et veritate*. PG 68.608; vö. uo. 645. „János is az Egyszülöttről mondja, hogy az ő teljességéből vettünk mindnyájan, és hogy nem mérték szerint adja a Lelket, hanem inkább maga lévén a szentség forrása, a méltóknak ráadásul adja (ἐπιμετρεῖ) a Lelket, és megszenteli az értelmes természetet.”

¹⁰⁴ CYRILLUS: *Comm. in Joan.* 2.553. „A Fiú a Lélek khorégosa. Mert az ő teljességéből (ἀπό!) vettünk mindnyájan, János szava szerint, és ő az, aki ezt mondta nekünk: *vegyetek Szent Lelket!*” (A khorégos volt a hellén világban az ünnepi kórus mecénása, aki a kar költségeit biztosította.)

¹⁰⁵ CHRYS. *Expositiones in Psalmos* Ps 44.b 55.185-186. — Vö. *Expositiones in Psalmos* Ps 44.δ 55.198.

¹⁰⁶ *In epistulam II. ad Timotheum*. Hom. 2.δ PG 62.612. „De mégis —bár ily nagy volt a különbség közöttük— leszállt a Lélek is, aki nem volt János birtokában. Mert az ő teljességéből, mondja, vettünk mindnyájan.”

kozunk vele. Ennek oka tehát nem az adott értelmezési hagyomány ismeretének hiányában keresendő, hanem talán az exegetikai homília terjedelmi korlátai kész-tethették Chrysostomost az értelmezés e részének mellőzésére.

A J 1,15 *πρῶτός μου ἦν* kifejezésének széles körben elterjedt a nem időbeli, hanem a tisztességre vonatkozó értelmezése. Órigenés azért tekinti tiszteletben állóbbnak (*τιμιώτερον*) Krisztust, mert az ő teljességéből vett, együtt a korábban élt prófétákkal.¹⁰⁷ Máshol a πάντες hangsúlyozásából (πάντες ἄγιοι) vezeti le a krisztusi feljebbvalóság (ὑπεροχή) bizonyosságát.¹⁰⁸ A gondolatmenet mindkét fele megjelenik Cirillnél is: egyfelől a tőle szokatlan tömörségű finitióban: „*Mivel előbb volt nálam, azaz sokkal erősebb és jobb*”, másfelől pedig mikor a J 1,16-ot úgy határozza meg, mint amelyben az evangélista „világossá teszi a mi Megváltónk feljebbvalóságának bizonyosságát.”¹⁰⁹ Chrysostomos ugyancsak a feljebbvalóságról beszél,¹¹⁰ érvelésének az alapja éppen a feljebbvalóság bizonyításában felhasznált viszonyítási pont¹¹¹ (Keresztelő János vagy Mózes személye).¹¹² Cirill munkája itt tulajdonképpen a chrysostomosi gondolatmenet részletes kidolgozása.¹¹³

Az értelmezés másik alapvető kérdése a beszélő személye. Órigenés szerint a szóban forgó versek éppúgy a Keresztelő János szájából elhangzottakat tartalmazták, mint a korábbiak,¹¹⁴ jóllehet ismerteti ennek vitatott voltát, nem nevezve meg a másik oldal képviselőit.¹¹⁵ Erőltetettnek tartja azt a feltételezést, hogy a szövegnek ezen a pontján változna a beszélő személye, mert ez megtöri az egyébként logikus gondolatmenetet, hiszen a 16. versben azt mondja el

¹⁰⁷ ORIGENIS *Comm. in Ev. Joannis* VI.6.35. „Ezért úgy gondolom, hogy ő előbbrevaló nálam (πρῶτόν μου ὄντα) és tiszteletreméltóbb az Atya előtt, mivel én és az előttem lett próféták az ő teljességéből vettünk (εἰλήφαμεν) *kegyelmet*, az istenibbet és nagyobbat és prófétait, *kegyelemre*, a szándékunk szerint tőle elfogadottra (τῆς κατὰ τὴν προαίρεσιν ἡμῶν ἀποδεχθείσης παρ' αὐτοῦ).”

¹⁰⁸ ORIGENIS *Comm. in Ev. Joannis* fr. 10. „Jézus teljességéből való vétele (εἰληφέναι) miatt mondja róla János, hogy *előbb volt nálam* az, kinek teljességéből kaptam. És az, hogy nem egy, hanem a szentek mindnyájan részesedtek (ἐκλαμβάνειν) Jézus teljességéből, az a betöltő és teljessé tevő feljebbvalóságát (ὑπεροχὴν) mutatja. Mert ha mind a szentek megteltek nem az egész teljességéből, hanem valami kis morzsájából, messze (πολὺ) lemaradva jelennek meg azok, akik az őket részeltető teljességéből vesznek.”

¹⁰⁹ CYRILLUS: *Comm. in Joannem* 1.148. — hasonló gondolat jelenik meg a Cirill által név nélkül idézett szerzőnél is (1.34.) „Más: Ha a csekélyebbet bírva a Fiú betölti a mindenséget, mi fogadhatja be az Atya nagyobb [tisztességét]? Mert testibbnek hangzik, mintegy példaképpen megfogalmazva, jóllehet másképpen értendő a testetlenek közötti feljebbvalóság és kicsinyebbség.

¹¹⁰ A homília kezdő soraiban az órigenési megfogalmazás szerkezete is visszaköszön: „úgy gondolom, hogy ő előbbrevaló nálam és tiszteletreméltóbb”. (ORIGENIS *Comm. in Ev. Joannis* VI.6.35) — „Előbbrevaló nála és ragyogóbb (4).

¹¹¹ Vö. CHRYS. *De Christi divinitate (Contra Anomoeos Hom. 12.8)* 48.810. „... hogy a különbségből feljebbvalóságát és védelmét (ἀπολογία) megismerd.”

¹¹² CHRYS. *Hom. in Joannem* 14.γ 254–265. sor, vö. 277–278. sor.

¹¹³ Vö. CYRILLUS: *Comm. in Joannem* 1.148–150.

¹¹⁴ ORIGENIS *Comm. in Ev. Joannis* II.35.213.

¹¹⁵ Egyedül Hérakleónra hivatkozik név szerint, aki ugyan a következőket már az apostolnak tulajdonítja, de a szóbanforgó verseket még Keresztelő Jánosnak. ORIGENIS *Comm. in Ev. Joannis* VI.3.13.

Keresztelő János, hogyan lett Jézus előbb őnála.¹¹⁶ Két századdal később Vak Didymos már semmi problémát nem lát abban, hogy a megelőzőkkel együtt ez is Keresztelő János mondja.¹¹⁷ Chrysostomos viszont kettéválasztja a szöveget, és a 16. verstől az evangélistának tulajdonítja a szöveget, érvelése alapjaként állítva szembe a Keresztelőt az evangélistával.¹¹⁸ Cirill azután hasonló egyértelműséggel tulajdonítja e szavakat az evangélistának.¹¹⁹

Amiben teljesen egységes az értelmezési hagyomány az a Mózes—Krisztus antitézis tipologikus volta, mégpedig a második tag „igazság” / „megvalósulás” (ἀλήθεια) kifejezése alapján. Tehát ha az ἀλήθεια Krisztushoz tartozik, akkor a mózesi törvény (νόμος) nem lehet más mint typos, amint ezt Chrysostomos ki is mondja: „Lásd miként adatott a typos Mózesen keresztül, s lett meg az igazság Jézus Krisztus által.”¹²⁰

A kommentárok, exegetikai homíliák anyagának egymásra épülését számtalan kisebb-nagyobb egyezés is jelzi, pl. αὐτο- kifejezések (Órigenés: αὐτοαλήθεια, αὐτοδικαιοσύνη; Chrysostomos: αὐτοπηγή, αὐτόριζα, αὐτοζωή, αὐτοφῶς, αὐτοαλήθεια);¹²¹ az 1,16 értelmezéséhez felhasznált forrás-motívum (πηγή);¹²² az

¹¹⁶ ORIGENIS *Comm. in Ev. Joannis* VI.6.34–35.

¹¹⁷ DIDYMUS: *Commentarii in Zacchariam* I.312. „A kellem kellemét (χάριτος δὲ χάριτα) bírja az örökségből elvetett kő, annak értelme szerint, amit Keresztelő János mondott: az ő teljességéből vettünk mindnyájan.”

¹¹⁸ CHRYS. *Hom. in Joannem* 14.γ 254–265. sor.

¹¹⁹ CYRILLI *Comm. in Joannem* 1.148. „Elfogadja ezekben a Keresztelő igaz bizonyágtételét az evangélista, és világossá teszi a mi Megváltónk feljebbvalóságának bizonyágát, és hogy lényegénél fogva (οὐσιωδῶς) többet bír minden születetnél, dicsősége szerint is (amelyről most a leginkább szólunk), és a minden egyéb jókra vonatkozó dicsőséges felsorolás (εὐκλεᾶ κατάλογον) szerint is.

¹²⁰ CHRYS. *Hom. in Joannem* 14.δ 316–317. sor. — vö. ORIGENIS *Comm. in Ev. Joannis* VI.3.15. ld. 101. jegyzet — vö. CYRILLI *Comm. in Joannem* 1.151–152. „Nemde elítélte a törvény a világot? Mert bűn alá rekesztette általa Isten a világot, ahogy Pál mondja, s megmutatta, hogy büntetésre méltók vagyunk. Megszabadította viszont inkább azt a Megváltó: mert nem azért jöttem, hogy megítéljem a világot, hanem hogy megmentsem a világot. Kegyelem ugyan a törvény is adott, teljességgel (ὄλως) istenismeretre hívva el, és az eltévelyedetteket kivonva a bálványok imadásából, és ezenfelül még a rosszat is felfedve és a jóra tanítva, ha nem is teljes mértékben (τελείως), de nevelőhöz illő módon és ahogyan hasznunkra válhat. Az egyszerűt általi kegyelem és igazság viszont nem typosokban hozza el nekünk a jót, és nem is mintegy árnyként vési [kőbe], hogy mi hasznos, hanem ragyogó és mindennél tisztább parancsolatokban kézen fogva vezet el a hit tökéletes ismeretére is, és bár a törvény szolgaság lelkét adta félelemre, Krisztus viszont a fiúság lelkét szabadságra.” — Vö. *Cyrylli Commentarii in XII prophetas minores* 2.338. „Mert szolgálja és közbenjárója lett ama régi kegyelemnek Mózes, e másodíknak khorégosa Krisztus, mely ugyan hasonló amahhoz —minthogy typosok voltak mintegy a megvalósulásra (πρὸς ἀλήθειαν) [mutatva], legalábbis a megvalósulás (ἀληθείας) szépségével vajúdva—, de annival nagyobb és fölötte álló annak, amennyivel az érzékelhetőknél méltán előrébbvalók az elgondolhatók (τὰ νοητά).”

¹²¹ ORIGENIS *Comm. in Ev. Joannis* VI.6.38. és 40. és CHRYS. *Hom. in Joannem* 14.α 19–23. Chrysostomos szóhasználata felismerhető Cirillnél (*Comm. in Joannem* 1.148), jöllehet nem az αὐτο- kifejezésekben: Chrys.: „nem magába zárva a javak gazdagságát (τῶν ἀγαθῶν τὸν πλοῦτον)”, Cirill: „az ő saját javaiból gazdagodtunk meg (τὸ ἴδιον αὐτοῦ καταπεπλουτήκαμεν ἀγαθὸν)”; Chrys. αὐτοπηγή kifejezése, amely „mindenki más felé túlbuzogja azt”, Cirillnél úgy jelenik meg, „mint örökkévaló forrásból (ἔξ ἀενάου πηγῆς) az isteni ajándékoknak felbuzgó adományozása”.

igaz ismeretre kézen fogva vezető Lélek;¹²³ annak elvetése, hogy a teljességet mástól venné,¹²⁴ vagy a szentség fogalmának relativitása.¹²⁵

Az értelmezési hagyomány vizsgálatához hozzá tartozik az értelmezéshez felhasznált szentírási helyek vizsgálata is. Az eredmény egészen egyértelmű. A három vizsgált szerző a J 1,16–17 értelmezéséhez egymástól teljes egészében eltérő bibliai helyeket használ fel.¹²⁶ Ez a fentiek figyelembevételével azt jelenti, hogy az értelmezés tartalma nem kötődik az értelmezés során felhasznált más szentírási helyekhez, tehát azok a szerző retorikai vagy egyéb szempontjai szerint választódnak ki.

A 14. János-homíliában felhasznált 25 idézet és két egyértelmű allúzió szerepét megvizsgálva azt látjuk, hogy legnagyobb részük exemplumként vagy annak megerősítésére szolgáló auctoritasként áll,¹²⁷ kisebb részük conclusiót vagy epiphonemát megerősítő auctoritasként,¹²⁸ vagy egyéb szerepben,¹²⁹ és

¹²² Vö. CHRYSOSTOMI *Expositiones in Psalmos*. 42.γ PG 55.186. — A tűz mint sajátos forrás egyéb-iránt a filozófusok által régóta szívesen használt kép, például PLATÓN: *Timaeus* 79D οἶον ἐν ἑαυτοῦ πηγῆν τινα ἐνοῦσαν πυρός.

¹²³ ORIGENIS *Comm. in Ev. Joannis*. VI.3.15. ὑπὸ τοῦ πνεύματος χειραγωγούμενοι, CYRILLUS: *Comm. in Joannem* 1.152. πρὸς τελείαν τῆς πίστεως γνῶσιν χειραγωγεῖ.

¹²⁴ CHRYS. *Hom. in Joannem* 14.α. 27. sor és CYRILLUS: *Comm. in Joannem* 1.177. „Hogyan lehet teljes saját természetében, ha ő maga mástól kap [valamit]?”

¹²⁵ CHRYS. *Hom. in Joannem* 14.β 180–181., 188–192. sor és CYRILLUS: *De adoracione et cultu*. PG 68.625. „... A természete szerint szentek szentjeként lévőt mint Istent. Mert igaz[a van] János[nak], mikor ezt mondja: az ő teljességéből vettünk mindnyájan. Mert Krisztusban részes az egész látható és láthatatlan teremtés. Angyalok és arkangyalok és még az ezeken túliak is, és maguk a kerubok is nem másként (ἑτέρως) szentek, hanem csak az egyedüli Krisztus által, Szentlélekben.”

¹²⁶ A tekintetbe vett források: ORIGENES: *Comm. in Ev. Joannis* VI.3.13–15; VI.6.33–42; CHRYSOSTOMUS: *Hom. in Joannem* 14; CYRILLUS: *Comm. in Joannem* PG 73.172A–176C. Az idézeteket az előfordulásuk rendjében közlöm.

Origenés: J 8,56.58 (204A); Mt 13,17 (204A); Kol 1,15 (209B); J 14,6 (209D); Prov 8,22 (212A); Ps 30,24 LXX (212A); 1K 1,30 (212B); Ps 10,7 (212B); J 14,6 (212B); Kol 3,4 (212C); Ps 62,4 (212C); 2K 13,3 (212C); Ps 104,15 (212C).

Chrysostomos: Ph 3,6 (92); R 1,17 (92); R 9,4 (92); 2K 3,11 (92); R 8,2 (92); R 9,4 (92); Ph 3,3 (92); Jr 38,31–32 (92); Ps 82,6 (93); J 1,13 (93); Tt 3,5 (93); R 8,15 (93); cf. Dt 14,1–2; 18,10 (93); 1K 7,34 (93); H 12,14 (93); 2K 7,1 (93); Is 6,5 (94); Prv 9,9, LXX (94); Dt 7,7, LXX (94); Ps 102,6–7 (94); Ps 24,8 (94); Mt 9,2^{vl} (95); Mt 9,6 (95); cf. Ex 12,3 (95); cf. Ex 17,12 (96); G 3,10 (=Dt 27,26) (96); Mt 11,28 (96); G 3,13 (96).

Cirill: 1K 4,7 (172A); Mt 11,11 (172B); Ex 33,12 (172C); Nm 12,6–8 (172D); Kol 1,18 (172D); H 11,7 (173C); G 3,22 (173C); J 3,17 (173C); R 8,15,21 (173D); 1K 7,19 (173D); Mt 3,11 (173D); H 9,2–3 (173D); 2K 3,9 (176A); Ps 88,7 (176B); Mt 11,11 (176C).

¹²⁷ Exemplumot követő (exemplumként álló) auctoritas (zárójelben a sorok száma): Ph 3,6 (86); R 1,17 (88); R 9,4 (90); 2K 3,11 (92); R 8,2 (94); R 9,4 (96); Ph 3,3 (97); Jr 38,31–32 (99–100); Is 6,5 (183–184); cf. Ex 12,3 (310–311); cf. Ex 17,12 (318–320); G 3,10 (=Dt 27,26) (325); Mt 11,28 (327); G 3,13 (329–330).

¹²⁸ Conclusiót megerősítő auctoritas: R 8,15 (147–149); megelőző helyzetben: cf. Dt 14,1–2; 18,10 (168–170); epiphonema utáni auctoritas: 1K 7,34 (174); H 12,14 (175–176); 2K 7,1 (177).

¹²⁹ Insinuatiónként: Prv 9,9, LXX (199); önálló auctoritasként: Tt 3,5 (141).

csupán harmadrészük kapcsolódik közvetlenül az argumentációhoz.¹³⁰ Szerepük a teológiai tartalom kifejtésében aligha mondható meghatározónak, még akkor sem, ha az exemplum-auctoritas kapcsolatban megfigyelhető az auctoritas meghatározó szerepe, azaz nem a meglévő exemplumhoz keres alkalmas auctoritas-idézetet, hanem az idézetből kiemeli az exemplumként felhasználható elemet, így nehéz is elhatárolni az exemplumként vagy csak egy exemplum megerősítésére szolgáló auctoritasokat. Az exegézis tartalmát a midráshoz hasonlóan meghatározó segédidézettel nem találkoznak.

b) Exegetikai módszerek a 14. János-homíliában

A beszéd díszítő és szerkezeti elemeiként használt retorikai eszközök között van néhány olyan, amelyik a szöveg értelmezésében tartalmi szerepet is játszik. Ezek közül a 14. homíliában alapvető fontosságú az antithesis és a comparatio, de látunk példát a finitióra is. A sajátosan exegetikai módszerek közül legfontosabb a tipológia.

Az *antithesis* természetesen elsősorban mint gondolatalakzat, tehát a szöveg szerkezetét meghatározó eszköz szerepel,¹³¹ emellett azonban nem hanyagolható el a szöveg értelmezésében betöltött szerepe sem. Ilyen szempontból közel áll a comparatio exegetikai módszeréhez, hiszen mindkettő arra épül, hogy a szöveg értelmezendő része mellé állít egy attól eltérő (a szövegből vagy azon kívülről származó) másik elemet, mellyel vagy ellentétbe állítja (*antithesis*) vagy összehasonlíja (*comparatio*), s ez alapján tesz megállapításokat a szövegről. Az utóbbi mellett nem ritkán pontosításra (*correctio*) kényszerül.

Az első típus, amelyet magától értődőnek is tekintünk, amikor az értelmezendő szövegben *explicit antithesis* található, és ezt az értelmezés során csak felhasználja az exegéta; a második típus, amikor a szövegben rejlő *implicit antithesis* lehetőségét ismeri fel és használja ki az értelmezés során; a harmadik lehetőség, hogy a szöveg valamely részéhez a szövegben hozzá nem kötött külső vagy belső ellenpárt illeszt tartalmának megvilágítására (ehhez a típushoz tartozik a legtöbb tipologikus értelmezés).

Az első két típus között nem egyértelmű a határ, gyakran a megszokott értelmezés vetül vissza és teszi az olvasó számára explicitté az egyébként vitatható *antithesis*-t. Nézzük például a 17. verset:

*A törvény Mózes által adatott,
a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által lett.*

A gondolatpárhuzam egyértelmű a „törvényre” felelő „kegyelem”—„igazság” kétagúsága ellenére is. *Antithesis*ről van szó? A „törvény” és a „kegyelem”—„igazság”, ill. a „lett” és az „adatott” értelmezése szerint igen: „kegyelmet és

¹³⁰ Argumentum alapjaként álló auctoritas: Dt 7,7, LXX (205–206); argumentumot alátámasztó auctoritas: Ps 102,6–7 (241–243); Ps 24,8 (244); Mt 9,2ol (287); Mt 9,6 (288–292); *antithesis*ben: Ps 82,6 (137); J 1,13 (139).

¹³¹ Ez a megállapítás érvényes a *comparatióra* és a *correctióra* is.

igazságot állítva szembe a törvénnyel, és a *lett*-et az *adatott*-tal.” (279–280). A Mózes—Krisztus tagok esetében viszont összevetésről beszél, mégpedig hogy Krisztus feljebbvalóságát (ὑπεροχή) (255) megmutassa (262–263), mégpedig az érvek a minore csoportjához tartozó módon.

Sajátos példája az implicit antithesisnek a „kegyelmet kegyelemre” (χάριν ἀντὶ χάριτος) kifejezés. Jóllehet önmagában nem antithetikus, az Ó- és Újszövetségben található hasonló homoním kifejezések alapján Chrysostomos a conclusióban már mint előkép és megvalósulás antitéziséét állítja őket szembe egymással (115).¹³² Innen kezdve az értelmezés teljes egészében erre az antitézisére épül, hol mint „a tisztelet kifejezése” (ῥήματος ἦν τιμῆ) és „meg is valósul” (τὸ πρῶγμα, 134–135), hol mint az ószövetség népe és a keresztyének (156–161). Az értelmezés meghatározó eleme tehát a homonímiának irányt adó ἀντὶ prepozícióban rejlő antithesis.

A *comparatio* talán a legrugalmasabb eszköz az értelmezésben. Az értelmező szándéka szerint a megfelelő viszonyítási pontot megtalálva, gyakorlatilag tettség szerinti értelem mutatható ki a szövegből.¹³³ Például a szentség viszonylagosságának bizonyítására legalkalmasabb összevetés az Isten—mi (180–181) párosítás, és az ezt továbbvivő „angyalok, arkangyalok, szeráfok és kérubok” (188–190) sorozat. Előfordul olyan eset is, amikor a *comparatio* lehetősége a szövegből adódik (Chrysostomos hivatkozik is az evangélistára 252), ilyen az elemzett homíliában Keresztelő János és Mózes összevetése Krisztussal (250–265).

Az „ő teljességéből ... vettünk” értelmezésében Chrysostomos a részesedés módjának meghatározásából indul ki (*finitio*): „nem részesül az ajándékban” (οὐ μεθεκτὴν ... ἔχει τὴν δωρεὰν, 18), s ebből következően lehet, hogy „a túlcsoportulás után is telve marad” (23).¹³⁴ Ennek bemutatása során a metabole eszközt használja, különböző képekkel írva körül (19–20), hogy Krisztus teljessége nem fogyatkozik meg azáltal, hogy a hívek részesülnek belőle. A következő exemplum (csepp, 32–34) és főként annak correctiója (35–37) ugyanezt az általános vélekedéstől való elhatárolást mutatja. A második exemplum (tűz, 41–46) pedig tulajdonképpen a rákövetkező ratiocinációhoz (47–49) adja az a minore érv (test—testetlen és elegyítetlen hatalom) alapját. Így jut el az „ő teljességéből ... vettünk”-tól a Fiú οὐσία-jáig, amire e módszer nélkül aligha juthatna el valaki.

¹³² Chrysostomos tisztában van azzal, hogy a typos és megvalósulás viszonya nehezen határozható meg, ezért az azonosság—idegenség (αὐτότητα—ἀλλοτριώσις) paradoxonával kezdi a tipológiáról szóló digressiót (116–118), majd a kettő közötti fokozati különbséget emeli ki (119., 122).

¹³³ Ez természetesen érvényes a szövegen kívüli forrásból felállított antithesisre is.

¹³⁴ Vö. ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένει τελειότητος (26).

c) A homília teológiai súlypontjai

Két fontos teológiai kérdéstről tanít Chrysostomos a 14. homíliában: Krisztus személyéről és a két szövetség viszonyáról. Ez a két téma természetesen Krisztus személyében, mint aki az új szövetség megtestesítője, összeér.

Krisztus személyéről a homília a krisztusi feljebbvalóság (ὕπεροχί) tanításában beszél, úgy, mint akié a teljesség, mégpedig nem úgy, mint aki kapta, hanem önmagából fakadóan sajátja, és akárhányan részesülnek is belőle, nem fogyatkozik meg, s ezért minden teremtményt felülmúl. A János-prológos folyamatos magyarázatában szükségtelen az „ő teljességéből” kifejezésben a névmás feloldása, az értelmezésben sem fektet hangsúlyt erre, egyértelműnek tekinti, hogy Krisztusról van szó. A teljesség (πλήρωμα) birtoklását fogalmi síkon negatív módon közelíti meg, a „részesülő” (μεθεκτός) melléknév tagadásával írja le, hogy a „vettünk” kifejezés értelmezhető legyen, és a πλήρωμα-ban foglalt teljesség sértetlen maradjon (25–26). A tengerből vett csepp képével is inkább a leírhatóság határaitra hívja fel a figyelmet (ellenpélda: „amit én felhozok, részesülő is”, 27), hogy azután korigálhassa azt (correctio 35–37), és egy újabb kép után kimondhassa a tanulságot: „amely azután, hogy a magából részeltetett másokat, nem szenvedett kárt” (48).

A 17. vers értelmezésében nem csak az evangélium szövegéből adódó Mózes—Jézus comparatiót használja ki Jézus feljebbvalóságának bemutatására, hanem ezt még kiegészíti a kontextus alapján a Keresztelő János — Jézus összevetéssel, hogy azután a Keresztelő János — Mózes összevetéssel fokozza a korábbi a minore érvelést (250–265). Ezek után az *a persona* érvelés után áttér az *a re* érvelésre, hogy ne pusztán a kifejezésekre alapozva mutassa be a Krisztus feljebbvalóságát (277).

A két szövetség viszonyát a 14. homíliában —feltehetőleg a 17. vers antithesise alapján— a szembenállás, mégpedig a typos és a megvalósulás viszonyával leírható szembenállás határozza meg. Ennek megfelelően a 16. versben szereplő ἀντί prepozíciót ugyanazon antithesis jelöléseként értelmezi (82–84).¹³⁵

Az exemplumok itt következő sorában viszont már nem szerepel a szembeállítást jelző ἀντί prepozíció, a szükséges egyezést a szöveg és az exemplumok között csak a homonímia jelenti (vö. 109). A viszony kérdésességét jelzi a terjedelmes digressio, amelyet Chrysostomos az előkép és megvalósulás viszonya tisztázásának szentel. A kezdősorokban (116–122) a Krisztus két természetének viszonyát leíróhoz hasonló paradoxonnal találkozunk, melyet a H 8,5; 10,1 alapján az „árnyék” kifejezéssel pontosít, alárendelve az Őt az Újnak, a pontosabb megvilágítást azonban a példákra hagyja.

¹³⁵ Χάριν ἀντί χάριτος, φησί. / Ἄντι ποίας ποίαν; / Ἄντι τῆς Παλαιᾶς τὴν Καινῆν.

Záradék

Chrysostomos exegézisének jellegzetes vonásait a Szentírás szövegének (a történetnek) midrás-szerű kezelése és a hagyományos exegetikai anyag invenciózus megformálása adja. A zsidó hagyomány midrás-eljárásának szerepe a szakszavak szintjén is lemérhető, jelentősége azonban inkább a bibliai szövegbe való teljes behelyezkedésben, annak szabad kezelésében mutatkozik meg. Ez alapján aligha lehet őt Diodóros vagy Theodóros sokszor gépies történeti elkötelezettségével egyszerre említeni, hacsak nem az allegória-kifejezéstől való tartózkodásuk miatt.

Az a kép, amelyet az olvasó a 14. János homília elemzése során kaphatott, ha nem is tekinthető teljes, átfogó ismeretnek Chrysostomos exegetikai érdeklődésére és módszereire, mégis mérlegelési alapot jelenthet a következő, a teljes János-homíliaanyag alapján megfogalmazott véleményhez.

Chrysostomos exegetikai homíliáinak, így most a 14. János-homília vizsgálataiból aligha támasztható alá a patrisztikus exegetikai hagyományban egy jellegzetes vonásokban megragadható antiochiai exegetikai iskola tényleges létezése.¹³⁶ Chrysostomos ugyanis szabadon kezeli a tipológia módszerét, neki minden, ami ószövetségi, typosa annak, amit Jézus tanít,¹³⁷ de még egyes újszövetségi elemek is szolgálhatnak további tipológia alapjául,¹³⁸ és ez nem vethető össze Diodóros és Theodóros korlátozott tipológia-használatával. Két elődje hangsúlyos történeti érdeklődését viszont hiába keressük Chrysostomosnál. Az exegetikai iskolák olyasfajta megkülönböztetése sem igazolható Chrysostomos János-homíliáiból, melyet Francis Young a kortárs oktatás *methodikon*-ként és *historikon*-ként ismert gyakorlatából vezetett le.¹³⁹

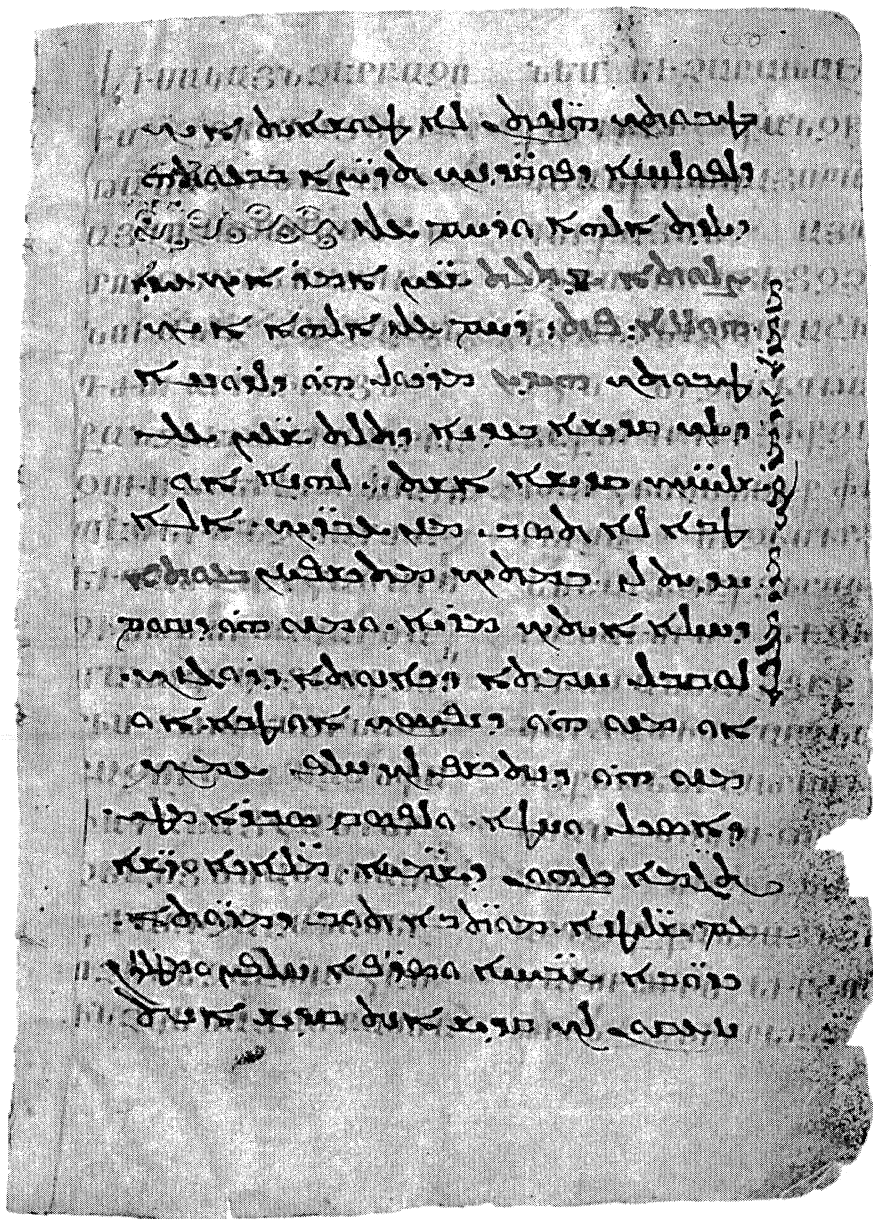
A homíliák formai elemzéséből kiderül, hogy a görög műveltséghez hozzátartozó szövegértelmezési struktúrák és a szónoki eszköztár meghatározó szerephez jutnak e művekben. Az auctoritas-használat túlsúlya, illetve a szó- és képhasználat biblikus hangulata azonban sajátos zsidó-keresztényen jelleget adnak e homíliáknak. A görög érvelési és szövegszerkesztési formák és a zsidó midrás-eljárás találkozása teszi különösen egyedivé Chrysostomos homíliáit.

¹³⁶ Adam M. Schor négy ilyen jellemzőt határoz meg: (1) a *kata lexin* és *kath' historian* érdeklődést; (2) az allegória elleni támadást és a figuratív értelmezés iránti szkepticizmust; (3) a bibliai tipológia felmutatása, az ószövetségi tipologikus karakterek és Jézus mint a megvalósulás közötti kapcsolat felmutatása, ill. a keresztény sákramentumok és az eljövendő üdvösség valósága közötti tipologikus kapcsolat felmutatása; végül (4) a dogmatikai traktátusokban Krisztus kettős természetének hangsúlyozása az üdvszerzésben. A. M. SCHOR: „Theodoret on the »school of Antioch«,” *Journal of Early Christian Studies* 15 (2007) 520–521.

¹³⁷ Vö. 111. lap, 415. jegyzet.

¹³⁸ Vö. 111. lap, 417. jegyzet.

¹³⁹ „To prove this Eustathius interprets according to *to methodikon* and *to historikon* — not historically in the modern sense, nor literally, but according to the rationalistic literary-critical methods current in the contemporary educational practice of *grammaticus* and *rhetor*. In this he was the precursor of Diodore, Theodore, Chrysostom and Theodoret, and perhaps the successor of that shadowy but influential biblical scholar, Lucian of Antioch.” Id. FR. YOUNG: *Biblical exegesis*. 182–183.

Palimpszeszt a Sinai-hegyi Szt. Katalin-kolostorból. Az eredeti szöveg Aranyszájú Szent János Zsoltárkommentárjának 25 sorát tartalmazta örmény unciális írással az örmény irodalom VI. századi aranykorából. A ráírt szöveg a melkita liturgia legrégebbi szír nyelvű szövegemléke estrangelo írással a X. század első feléből. A Schøyen-gyűjtemény (Oslo—London) MS 575. sz. kézírata. Ld. a 42. lapon.